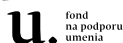

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chocholová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

LEVICKÁ, Jana: Terminologický por- tál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV	129
GURIČANOVÁ, Dana: Odtiene (štý- lu) Veroniky Šikulovej	140

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

ŠOLTÉS, Rudolf – KLIMENT, Ján: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 4. Častejšie sa vyskytu- júce druhy	146
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

BALLEKOVÁ, Katarína: <i>Pomôcť prí- du Sirota, Riman, Chovanec aj Pas- torok, Macošiar a Vdovin pôjdu do kúta!</i>	165
--	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Zdieľaná ekonomika</i> či <i>kolaboratívna ekonomika</i> ? K. Kálmánová	172
Priezviská <i>Kýška</i> a <i>Kiska</i> . M. Maj- tán	176

SPRÁVY A POSUDKY

Henrich Bartek v slovenskej jazykove- de a kultúre. I. Klabníková	178
--	-----

SPYTOVALI STE SA

Akého rodu je názov <i>Gecel</i> ? I. Van- čová	182
<i>Temnosmrečinský</i> alebo <i>temnosmrečian- sky</i> ? S. Duchková	183

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka
súčasného slovenského jazyka (51).
N. J a n o č k o v á 185

Z WEBOVEJ PORADNE

- Čítala som, že zvieracie prídavné mená
nemajú príponu *-ačí, -ačia, -acie*, iba
-ací, -acia, -acie. Sú potom prídavné
mená *zajačí, jazvečí, králičí, srnčí,*
kančí, vtáčí, slepačí a prasačí správ-
ne? 191
- Aký rozdiel je medzi prídavnými me-
nami *odborový* a *odborársky*? Ak sú
odborové zväzy, prečo máme *odbo-*
rárskych bossov? 192
- Prečo je v slovenčine slovo *dotazník*,
keď slovo *dotaz* je nespisovné? Ne-
mal by to byť *otázkovník* alebo *do-*
pytovník? Ako sa volajú osoby, ktoré
vypĺňajú *dotazník*? 192

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popu-
larizačný časopis pre jazykovú kultúru
a terminológiu. Orgán Jazykovedného
ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykové-
ho odboru Matice slovenskej. Ročník 52,
2018, č. 3 (18. 6. 2018). Sídlo vydavate-
ľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav
Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Brati-
slava. IČO 00167 088. Matica sloven-
ská – Vydavateľstvo Matice slovenskej
v Martine. Časopis z verejných zdro-
jov podporil Fond na podporu umenia.
Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislo-
vičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta
Vančová. Grafická úprava Oto Takáč.
Technický redaktor Vladimír Radik. Vy-
chádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné
8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje,
objednávky a predplatné prijíma Vyda-
vateľstvo Matice slovenskej, P. Mudro-
ňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@
matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné
číslo 3696/09. Podávanie novinových
zásielok povolené OZSsRP Banská By-
strica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN
0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vy-
davateľstvo Matice slovenskej, P. Mud-
roňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distri-
bution rights are held by KUBON and
SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000
München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej
akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2018

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Terminologický portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV

JANA LEVICKÁ

Inštitucionálny rámec terminologickej práce na Slovensku

Na narastajúcu potrebu ustaľovať a koordinovať mnohé slovenské terminologické sústavy upozorňovali po roku 1989 nielen jazykovedci (Masár, 1993, 1995). Z inštitucionálneho hľadiska sa o systémové obnovenie terminologickej práce vo viacerých odboroch preto pokúsila vláda Slovenskej republiky uznesením č. 399 z 3. júna 1997¹, ktorým ministerstvám a ostatným ústredným orgánom štátnej správy nariadila zriadiť terminologické komisie v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV. V praxi sa však toto opatrenie realizovalo len čiastočne, ako to dokladajú tzv. správy o používaní štátneho jazyka vypracúvané od roku 2012 Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky. V prvej správe z roku 2012 sa totiž píše, že na pôde orgánov štátnej správy pracovalo len jedenásť komisií, pričom ďalšie fungovali v akademickom a vysokoškolskom prostredí a iných inštitúciách. V druhej správe z roku 2014² sa konštatuje, že „najväčším a dlhodobo ne-

¹ Toto uznesenie vlády vychádzalo zo zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky, podľa ktorého sa štát stará o vedecký výskum a kodifikáciu štátneho, t. j. slovenského jazyka, a o zvyšovanie jazykovej kultúry (porov. § 2 ods. 1 zákona).

² www.culture.gov.sk/extdoc/3567/vlastny_mat

riešeným problémom v tejto oblasti je absencia odbornej terminologickej koordinácie a spolupráce pri uštalovaní a šandardizácii nových termínov“. Okrem toho sa v správe uvádza, že oproti predchádzajúcemu sledovanému obdobiu malo terminologickú komisiu len sedem orgánov štátnej správy, pričom v špeciálnej prílohe č. 13 v časti *Stav terminologickej práce na Slovensku v období od roku 1997 do roku 2013* sa opakuje kritika, že „takmer 16-ročné obdobie od uznesenia vlády SR zriadiť terminologické komisie pri najvyšších orgánoch štátnej správy neprinieslo požadované ovocie, keďže väčšina z týchto komisií po krátkom čase svojho fungovania zanikla“. Čiastkovým inštitucionálnym riešením bolo uznesenie vlády SR č. 238/2014, ktorým sa ministerstvám a ostatným ústredným orgánom štátnej správy opäť uložila povinnosť zriadiť terminologickú komisiu a zabezpečiť jej riadne fungovanie.

V tretej správe o používaní štátneho jazyka z roku 2016³ sa vyzdvihuje, že pri tvorbe legislatívnych dokumentov niektoré ústredné orgány štátnej správy „spolupracujú aj s príslušnými rezortnými terminologickými komisiami (napr. Protimonopolný úrad Slovenskej republiky, Úrad pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo Slovenskej republiky)“. Osobitne sa v správe oceňuje činnosť terminologickej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, ktorá „v sledovanom období zasadla deväťkrát a aktuálne pracuje na tvorbe elektronického terminologického slovníka geodézie, kartografie a katastra“. Kladne sa hodnotia aj aktivity ďalších komisií, najmä práca Terminologickej komisie Bezpečnostnej rady SR, ktorá v danom čase pripravovala aktualizáciu Terminologického slovníka krízového riadenia.

Práve v tretej správe o používaní štátneho jazyka sa po prvý raz objavuje informácia nielen o výsledkoch činnosti zriadených terminologických komisií, ale aj o tom, že Úrad pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo Slovenskej republiky „dlhoročne buduje terminologickú databázu z oblasti technickej normalizácie [...] V súčasnosti obsahuje databáza ústavu 150 409 termínov“.

Problém, o ktorom sa však v žiadnej zo správ nehovorí, je prístupnosť práce ktorejkoľvek terminologickej komisie. Výsledky činnosti spomínaných komisií sa totiž v praxi dostanú nanajvýš na webové stránky príslušného ministerstva alebo úradu, prípadne sa publikujú „v rezortných

³ www.culture.gov.sk/extdoc/.../3.Sprava%20o%20SJ-2016%20aj%20s%20prilohami

materiáloch a publikačných orgánov“ (Považaj, 2012). Okrem koordinácie samotnej práce terminologických komisií tu zjavne absentuje premyslená stratégia zverejňovania, šírenia a používania oficiálne schválenej terminológie.

Okolnosti vzniku terminologického portálu

Na Slovensku každoročne vychádzajú prekladové aj výkladové terminologické diela rôznorodej kvality a obsahu, pribúdajú aj terminologické glosáre, slovníky a databázy zverejňované na rôznych webových stránkach. Ich koncepcia a úroveň vrátane použitých primárnych zdrojov však kolíše, a čo je závažnejšie, často o nich používatelia nevedia alebo k nim majú veľmi obmedzený prístup. Navyše, títo potenciálni používatelia, s výnimkou jazykových profesionálov, sa nie vždy dokážu zorientovať v ponuke existujúcich diel s rôznorodou kvalitou.

Druhou, nemenej aktuálnou problematikou je otázka a potreba tvorby nových termínov najčastejšie v súvislosti s prílevom anglicizmov. V pozícii tvorcov novej terminológie sa nezriedka ocitajú odborníci (prípadne prekladatelia a žurnalisti), ktorí nesiahajú vždy po výpožičke, ale poctivo sa usilujú vytvoriť funkčný slovenský ekvivalent k cudzojazyčnému neologizmu, na čo im však často chýbajú potrebné informácie a zručnosti.

V oboch prípadoch by sa preto žiadalo zhromaždenie a zverejnenie všetkého, čo z oblasti teórie a praxe slovenskej termín tvorby a terminológie môže v súčasnosti poslúžiť ako inšpirácia. Z hľadiska systematickej koordinácie terminologickej práce ide navyše o nevyhnutný základ, akúsi nultú etapu, ktorá umožní posúdenie a zhodnotenie týchto terminologických a terminografických zdrojov, a až potom možno v konkrétnych oblastiach prikrôčiť k harmonizácii a unifikácii rozkolísanej terminológie, ktorá je potrebná takmer v každej oblasti.

Vznik terminologického portálu

V snahe prispieť k riešeniu načrtnutých problémov súčasnej terminologickej praxe reagoval Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV viacerými opatreniami v súlade so svojimi súčasnými personálnymi a finančnými možnosťami. Jedným z nich je aj trojročný projekt VEGA č. 2/0114/15 s názvom *Analýza terminologickej práce Jána Horeckého ako inšpirácia*

cia pre terminologický manažment 21. storočia na Slovensku, ktorý sa v oddelení Slovenského národného korpusu riešil v rokoch 2015 – 2017. Jedným z jeho hlavných cieľov bola digitalizácia a sprístupnenie teoretických i praktických výstupov terminologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, resp. Ústavu slovenského jazyka z 50. a 60. rokov 20. storočia, a predovšetkým jeho vedúceho predstaviteľa Jána Horeckého. Úspešné pôsobenie J. Horeckého v rôznych terminologických komisiách, akceptácia jeho návrhov nových termínov odborníkmi a najmä erudovaný prístup k preberaniu cudzích termínov je v čase čoraz citeľnejšej rozkolísanosti slovenskej terminológie a rastúcej potreby jej koordinácie viac než inšpiráciou.

Pôvodný zámer riešiteľského kolektívu vypracovať výberovú anotovanú bibliografiu a sprístupniť terminologické práce nestora slovenskej terminológie Jána Horeckého, ako aj časopis *Slovenské odborné názvoslovie* na webových stránkach Slovenskej terminologickej databázy (ďalej STD) sa pod vplyvom zahraničných i domácich impulzov, ktoré členovia riešiteľského kolektívu čerpali predovšetkým na konferenciách a pri komunikácii s prekladateľskými oddeleniami európskych inštitúcií, v prvom roku trvania projektu modifikoval a rozšíril. Ukázalo sa, že optimálnym riešením by bolo vytvoriť jednotnú platformu, v rámci ktorej by sa sústreďovali praktické i teoretické informácie z oblasti terminológie, a zároveň ju prepojiť s už existujúcou STD. Takéto riešenie už v zahraničí možno nájsť v podobe terminologických portálov⁴ – zriadila ho napríklad terminologická koordinácia jednotka Európskeho parlamentu⁵ alebo Ústav chorvátskeho jazyka a jazykovedy⁶. Kým prvý z nich sa zameriava predovšetkým na prinášanie informácií z oblasti terminologického diania v rámci európskych inštitúcií a umožňuje prístup k medziinštitucionálnej terminologickej databáze IATE, chorvátsky portál ponúka viacero terminologických zdrojov. Okrem vyhľadávania v chorvátskej terminologickej databáze STRUNA je možné cez tento portál vyhľadávať aj v ďalších zdrojoch:

⁴ Portál v špecializovanom význame definuje Cambridge Dictionary (<https://dictionary.cambridge.org/>) ako internetovú stránku, ktorá umožňuje ľuďom získať užitočné informácie.

⁵ Tento portál možno nájsť na adrese <http://termcoord.eu/>.

⁶ Chorvátsky terminologický portál možno nájsť na adrese <http://nazivlje.hr/>.

v externých lexikografických a terminografických dielach, v terminologických zbierkach pochádzajúcich z chorvátskych noriem a do tretice v zbierkach Lexikografického ústavu Miroslava Krležu. Na portáli nechýbajú ani odkazy na zahraničné databázy a portály. Práve podľa chorvátskeho vzoru vznikla koncepcia terminologického portálu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorý je dnes prístupný na adrese <https://terminologickyportal.sk>. Testovacia verzia tohto terminologického portálu bola verejnosti sprístupnená v novembri 2016 a po prvý raz ju členovia projektového tímu (J. Levická, M. Zumrík) prezentovali na medzinárodnom summite Európskej terminologickej asociácie (EAFIT) v Luxemburgu, ktorý sa konal 14. – 15. novembra 2016.

Novovytvorený portál ponúka okrem pôvodne plánovanej databázy terminologických prác J. Horeckého aj ďalšie teoretické zdroje, terminologické zdroje a rôznorodé praktické informácie z oblasti terminologickej praxe i teórie zatriedené do troch sekcií, pričom v záujme jednotného spracovania sa v troch podsekciiach využila trojstupňová klasifikácia informácií, resp. slovníkov a textov, podľa sústavy odborov vedy a techniky obsiahnutej v smernici č. 27/2006-R, ktorú vydalo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky 21. 12. 2006. V ďalšej časti jednotlivé sekcie postupne predstavíme.

I. Sekcia teoretických zdrojov

Do databázy terminologických prác J. Horeckého, patriacej do sekcie teoretických zdrojov, boli po dôkladnom preštudovaní súbornej bibliografie zaradené také texty, ktoré sa priamo alebo okrajovo týkajú terminológie, a to v celkovom počte 1 418. Začiatkom roka 2018 bolo 723 z nich k dispozícii vo formáte PDF. Okrem toho bolo zámerom riešiteľského kolektívu vytvoriť ku každému zaradenému textu stručnú anotáciu na spôsob abstraktu, v prípade krátkych textových útvarov má anotácia rozsah jednej opisnej vety. Celkovo bolo doteraz napísaných a sprístupnených 951 anotácií, pričom ich dopĺňajú kľúčové slová – najčastejšie ide o termíny označujúce analyzované lingvistické javy a jazyky, o ktorých je v danom texte reč.

Zaradené texty z rokov 1947 až 2000 obsahujú širokú škálu reflexií J. Horeckého týkajúcich sa termínu, pojmu, ich definície a vzájomného

vzťahu, vývoja slovenskej terminológie, ako aj aktuálneho diania na poli slovenskej i zahraničnej terminologickej práce. Okrem výsostne terminologicky zameraných textov boli do databázy zahrnuté aj články so slovo-
tvornou tematikou, ktorú možno označiť za ťažiskovú v celoživotnom jazykovednom diele J. Horeckého a ktorú úzko prepojoval so svojou terminologickou teóriou a praxou, čo predstavuje ojedinelý pohľad v kontexte súdobého terminologického myslenia. Z hľadiska žánrov možno v databáze nájsť štúdie, referáty, recenzie, jazykové posudky, správy či tzv. drobníčky, teda krátke analýzy konkrétnych termínov v rozsahu maximálne dvadsiatich riadkov. Okrem kľúčových slov boli terminologické texty klasifikované na základe smernice č. 27/2006-R MŠVVaŠ SR. Vďaka tejto klasifikácii a pridaným kľúčovým slovám umožňuje databáza nielen základné vyhľadávanie názvov textov, ale aj rozšírenú verziu analyzovaných javov.

Obsah a forma termínu

Prevziať PDF

Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 10, s. 321 — 324.

Oblasti:

humanitné vedy

lingvistika

terminológia

Kľúčové slová:

pojmem

termín

logické spektrum pojmu

onomatologická štruktúra termínu

onomaziologická štruktúra termínu

sémantická štruktúra termínu

Anotácia:

V predkladanom článku Horecký rozoberá vzťah pojmu a termínu. Pojem definuje ako objekt z oblasti myslenia, zatiaľ čo termín situuje do oblasti jazyka. Každý z týchto objektov by mal byť osobitne charakterizovaný filozofickými kategóriami obsah a forma. Ďalej uvádza rozličné realizácie zložitého vzťahu medzi pojmom a termínom, vrátane rozlíšenia pojmovej, sémantickej, onomaziologickej a onomatologickej štruktúry. V závere rozoberá obsahovú a formálnu stránku týchto štyroch zložiek termínu.

Obr. 1 – Ukážka spracovania jedného z textov v databáze terminologických prác J. Horeckého

Okrem databázy terminologických prác J. Horeckého obsahuje sekcia teoretických zdrojov aj dva archívy zaniknutých slovenských terminologických odborných časopisov, v ktorých J. Horecký pôsobil ako šéfredaktor a prvý z nich aj zakladal.

a) Prvým je mesačník *Slovenské odborné názvoslovie*, ktorý v rokoch 1953 – 1961 vydávalo Nakladateľstvo SAV, pričom sa na jeho stránkach

publikovali odborné články a štúdie o stave slovenskej terminológie a terminologickej práce, o všeobecných otázkach terminológie, ako aj o terminológii jednotlivých odborov. Časopis takisto uverejňoval súpisys termínov a terminologické slovníky s definíciami, nomenklatúry, v samostatnej rubrike aj poznámky a diskusie o aktuálnych terminologických otázkach. V rámci projektu sa podarilo zdigitalizovať všetky čísla časopisu v rozsahu takmer 3 500 strán.

Terminologický portál Terminologické zdroje Teoretické zdroje Užitočné odkazy

Slovenské odborné názvoslovie

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 6.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 7.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 8.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 9.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 10.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 11.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 12.

Slovenské odborné názvoslovie, 1954, ročník II., č. 1.

Slovenské odborné názvoslovie, 1954, ročník II., č. 2.

Slovenské odborné názvoslovie, 1954, ročník II., č. 3.

Slovenské odborné názvoslovie, 1953, ročník I., č. 8.

[Prevziať PDF](#)

Obsah:

Terminologické otázky v Sovietskom sväze	225
Z hudobnej terminológie	227
Zo sváračskej terminológie II	230
Zo staviteľskej terminológie I	234
Zo zememeračskej terminológie I	238
Nomenklatúra československej kveteny II	241
Rusko-slovenská terminológia farieb	247

DISKUSIE

Richard Schnek: Príspevok k slovenskému názvosloviu husiateľ 251

ZPRÁVY

J. Horecký: Ovocinářství a zelinářství, roč. I, č. 1, 2 254

J. Horecký: Z publikačné činnosti terminologického oddelenia ÚS3 256

© Slovenský národný korpus

Obr. 2 – Ukážka jedného z čísel mesačníka Slovenské odborné názvoslovie

b) V roku 1962 sa aj z politických dôvodov *Slovenské odborné názvoslovie* transformovalo na dvojmesačník *Československý terminologický časopis*, ktorý vychádzal vo Vydavateľstve Slovenskej akadémie vied ako orgán Československej ústrednej terminologickej komisie pri Prezídium Československej akadémie vied v rokoch 1962 – 1966. Jeho oficiálnym poslaním bolo „upevňovať kontakty medzi češtinou a slovenčinou“.

V časopise s rozsahom približne 60 strán boli publikované odborné články a štúdie, a to domáce i prekladové, diskusie, správy a posudky s podobným odborným záberom ako v jeho predchodcovi (prírodné, spoločenské, humanitné vedy, technika), približne dvojnásobne sa však rozšíril celkový objem príspevkov. Po jeho zrušení v roku 1967 začal vychádzať časopis Kultúra slova, ktorý prevzal štafetu v uverejňovaní terminologickej zameraných textov a terminologických súpisov.

Terminologický portál
Terminologické zdroje
Teoretické zdroje
Užitočné odkazy

Československý terminologický časopis

Československý terminologický časopis, 1965, ročník IV., číslo 3.

Československý terminologický časopis, 1965, ročník IV., číslo 4.

Československý terminologický časopis, 1965, ročník IV., číslo 5.

Československý terminologický časopis, 1965, ročník IV., číslo 6.

Československý terminologický časopis, 1966, ročník V., číslo 1.

Československý terminologický časopis, 1966, ročník V., číslo 2.

Československý terminologický časopis, 1966, ročník V., číslo 3.

Československý terminologický časopis, 1966, ročník V., číslo 4.

Československý terminologický časopis, 1966, ročník V., číslo 5.

Československý terminologický časopis, 1965, ročník IV., číslo 6.

[Prevziať PDF](#)

Obsah:

OBSAH

Imrich Kabina: K právnej terminológii v nových kódexoch 321

Josef Krautman: Synonymie ve španělské silniční a městské dopravní terminologii . .

Vlasta Straková: K některým otázkám základní lingvistické terminologie . . . 342 335

Diskusie

Ivan Lbl: Poznámky k zavádění slovenských mien živočichov. 346

Zprávy a posudky

Josef Novák: Ke koncepci kapsního polytechnického slovníku 351

Ven Moravcová: Poznámky k využití jednoduchého mechanizačního prostředku při práci na slovníku 357

Irena Stehlíková: Papíry, kartóny a lepenky. Názvy vlastností a vad ČSN 50 0893 . .

Elonóra Kučerová, E. Hušková a kol.: Rusko-český právní slovník 362 368

Zdeněk Tyl – Milena Týlová: Přehled českých terminologických příspěvků za rok 1964.

Ladislav Dvořák: Přehled slovenských terminologických příspěvků za rok 1964 375 365

Obsah 4. ročníka 382

Obr. 3 – Ukážka jedného z čísel dvojmesačníka Československý terminologický časopis

II. Sekcia terminologických zdrojov

Táto sekcia terminologického portálu zahŕňa v prvom rade samostatný projekt STD, ďalej zoznam výkladových a prekladových terminologických slovníkov a napokon samostatnú podsekcii obsahujúcu 21 zdigitalizovaných odborných slovníkov z rokov 1952 – 1964.

a) Slovenská terminologická databáza budovaná v oddelení Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV od roku 2005 predstavuje typ národnej databázy, ktorá je voľne prístupná a bezplatná a má ambíciu postupne spracovávať a sprístupňovať ter-

minológiu všetkých odborov a disciplín, t. j. obsiahnuť odbornú lexiku čo najväčšieho počtu humanitných, spoločenskovedných, prírodných i technických disciplín, šport a záujmové činnosti nevynímajúc (podrobnejšie Levická, 2008). Projekt STD sa primárne zameriava na deskripciu pojmov a im prislúchajúcich termínov v slovenčine, pričom sa snaží postihnúť aj situačno-komunikačný a temporálny aspekt odbornej lexiky. Čiastočnou výnimkou deskriptívneho prístupu je snaha o usmerňovanie tvoriacej sa terminológie, v ideálnom prípade po diskusii odborníkov alebo odborníkov a laikov.

Na webovú stránku terminologického portálu bola STD presunutá po viacročnej skúšobnej prevádzke a zároveň sa zmenila aj jej softvérová platforma – po pôvodnej MoinMoin wiki⁷ sa obsah STD presunul do prostredia SemanticMediaWiki⁸, pričom sa možnosť editácie terminologických záznamov obmedzila len na registrovaných používateľov s diferencovanými právami. Na začiatku roka 2018 obsahovala STD vyše 7 800 termínov a terminologických spojení z 18 oblastí (napr. z astronómie, filozofie, fyziky, histórie, marketingu, medicíny, zo šachu).

b) Druhou časťou terminologických zdrojov je zoznam existujúcich slovenských lexikografických a terminografických diel, ktorý začiatkom roka 2018 obsahoval informácie o približne 400 výkladových a prekladových terminologických slovníkoch a odborových encyklopédiách v takmer všetkých disciplínach a oblastiach. Jeho cieľom je pomôcť odbornej a laickej verejnosti identifikovať relevantné diela na základe ich obsahu a úrovne. Každá položka, resp. slovník tohto zoznamu preto obsahuje nielen bibliografické údaje, informácie o jazyku, prípadne jazykoch zahrnutých do konkrétneho slovníka, ale aj tematické zaradenie podľa spomínanej smernice č. 27/2006-R a krátku anotáciu. Opis niektorých slovníkov je obohatený o informácie týkajúce sa ich kvality, ako aj štruktúry a obsahu hesiel. Pridanou hodnotou je možnosť vyhľadávať slovníky v zozname podľa vecnej oblasti a jazyka.

⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/MoinMoin>

⁸ https://www.semantic-mediawiki.org/wiki/Semantic_MediaWiki

Finančný slovník výkladový

Vlachynský, Karol a kolektív autorov: Finančný slovník výkladový. Bratislava: Iura Edition 2012. 502 s. ISBN 978-80-8078-469-0

Oblasti:

financie

ekonómia

Jazyky:

slovenský

anglický

Anotácia:

Výkladový finančný slovník obsahujúci zhruba 3000 hesiel vychádza zo súčasných poznatkov hlavného prúdu teórie financií a z poznania ich používania v ekonomickej praxi vyspelých krajín. Publikácia je rozdelená na päť častí, ktoré logickým a prístupným spôsobom zachytávajú základné a najpodstatnejšie finančné činnosti podniku. V prílohe je uvedený prehľad menových jednotiek niektorých štátov.

Obr. 4 – Ukážka spracovania metadát konkrétneho slovníka v časti Prehľad výkladových a prekladových slovníkov

c) Podsekcia výkladových terminologických slovníkov obsahuje voľne stiahnuteľné PDF verzie 21 terminologických slovníkov, ktoré v rokoch 1952 – 1964 vypracovali odborové terminologické komisie spolu s pracovníkmi Ústavu slovenského jazyka SAVU, predchodcu dnešného Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Slovníky, ktoré sa v rámci projektu podarilo zdigitalizovať, zahŕňajú rôznorodé oblasti počnúc baníctvom a zememeračstvom cez letectvo až po genetiku a organickú chémiu. Ku každému z nich bola vypracovaná stručná anotácia pozostávajúca zo základnej informácie o spôsobe spracovania jednotlivých hesiel, z mien členov a predsedov príslušných terminologických komisií a jazykových poradcov Ústavu slovenského jazyka SAVU. Pri niektorých slovníkoch možno nájsť aj opis a parafrázu alebo citát z dobových recenzií.

III. Sekcia užitočných informácií

Posledná sekcia terminologického portálu s názvom Užitočné informácie obsahuje aktuálne zoznam terminologických elektronických slovníkov a databáz na Slovensku a v zahraničí s krátkym opisom a odkazom na webovú stránku. V druhej časti zoznamu možno nájsť informácie o zahraničných terminologických centrách, portáloch a spoločnostiach a kontakty na ne. Ide o aktualizované informácie, ktoré pôvodne figurovali na webovej stránke projektu STD. Druhou podsekciou tretej časti je zoznam terminologických komisií, ktoré boli zriadené, prípadne obnovené pri najvyšších orgánoch štátnej správy Slovenskej republi-

ky na základe uznesenia vlády SR č. 238/2014. Zoznam komisií bol v októbri 2017 aktualizovaný odborom štátneho jazyka Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

Terminologický portál predstavuje flexibilnú platformu, ktorá sa bude aktualizovať a rozširovať – týka sa to predovšetkým zoznamu výkladových a prekladových slovníkov, výstupov terminologických komisií a užitočných odkazov. Perspektívne sa bude dopĺňať databáza diel J. Horeckého, pričom je namiesto uvažovať aj o vytvorení paralelnej databázy článkov terminologického charakteru iných slovenských autorov. Sekciu terminologických zdrojov môže obohatiť zoznam študentských záverečných prác s terminologickým zameraním.

Rozširovanie, skvalitňovanie a dopĺňanie rôznorodých informácií terminologického charakteru na tejto platforme má potenciál prispieť k ustáľovaniu terminológie a k zvyšovaniu kultúry odborného spisovného jazyka. Všetky zverejnené informácie môžu navyše pomôcť pri výskume teoretického myslenia na Slovensku, pri terminologickom plánovaní, ako aj výskume vývoja slovenskej terminológie.

LITERATÚRA

Číselník odborov vedy a techniky Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Dostupné na <https://www.minedu.sk/sustava-a-ciselnik-odborov-vedy-a-techniky/>.

Druhá správa o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky. Dostupné na www.culture.gov.sk/extdoc/3567/vlastny_mat.

LEVICKÁ, J.: Slovenská terminologická databáza. In: Kultúra slova, 2008, roč. 42, č. 3, s. 139 – 157.

MASÁR, I.: Stav a úlohy terminológie. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 5 – 6, s. 129 – 139.

MASÁR, I.: Z prieskumu terminologických činností. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 5, s. 267 – 275.

POVAŽAJ, M.: Činnosť terminologických komisií a aktuálne problémy slovenskej terminológie. In: Kultúra slova, 2012, roč. 46, č. 2, s. 65 – 71.

Prvá správa o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky. Dostupné na <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/dokumenty-c3.html>.

Tretia správa o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky. Dostupné na www.culture.gov.sk/extdoc/.../3.Sprava%20o%20SJ-2016%20aj%20s%20prilohami.

INTERNETOVÉ ZDROJE

<https://terminologickyportal.sk>

<http://termcoord.eu/>

<http://nazivlje.hr/>

<https://dictionary.cambridge.org/>

Odtiene (štýlu) Veroniky Šikulovej

DANA GURIČANOVÁ

Jedným z metaforicky poňatých jablák, ktoré nepadli ďaleko od stromu, je Veronika, najstaršia dcéra Vincenta Šikulu, autorka dnes už desiatich prozaických knížiek. Zdedený rozprávačský talent v nich realizuje skutočne svojsky, pôsobivo aj podmanivo, jej tvorbu priaznivo prijímajú čitatelia i literárni kritici. Za svoj debut *Odtiene* získala v roku 1997 Cenu Ivana Kraska, v rokoch 2010, 2012 a 2015 bola finalistkou ceny Anasoft litera, pričom na víťazstvo premenila tretiu nomináciu za knihu *Medzerový plod*. Za to isté dielo dostala aj Krištáľové krídlo v kategórii publicistika a literatúra. Ján Litvák v recenzii *Medzerového plodu* o. i. napísal: „Je známe, že Šikulová nerešpektuje všetky fyzikálne zákony, zrejme preto, že jej manžel je významný súčasný fyzik. Ako cez steny, alebo prinajmenšom ako cez medzistienky včelích plástov prechádza impulzívne a pulzujúco z knižky do knižky. Aj túto knižku akoby už čiastkovo dávnejšie naskicovala v náladách, atmosfére vinohradníckeho mesta, v zmysle svojho charakteristického verejne dostupného súkromia, ktoré nám dávkuje už od prvej knižky *Odtiene*“ (denník SME, 19. 2. 2015).

Napriek významnému oceneniu útlu prvotinu mnohí dnešní priaznivci Veroniky Šikulovej ani nezaregistrovali, preto sme s potešením prijali počín vydavateľstva Slovart, ktoré ju v roku 2017 vydalo v reedícii spolu s prózou *Z obloka* (pôv. 1999). Vďaka tomu sa aj mladšie generácie môžu zoznámiť s pôvabným textom, ktorý nepochybne stojí za povšimnutie, okrem iného aj z jazykového hľadiska.

Názov debutu je veľmi priliehavý a zároveň metaforický, autorka totiž neponúka ucelený príbeh, ale sprostredkúva čitateľovi rozličné „odtienes“ života, samostatné výseky reality videnej zo svojho uhla pohľadu. Tematicky sú veľmi rôznorodé, viažu sa na rozličné zážitky (V Naháči, U našich, Pohreb), spomienky z detstva (Šarkan, Keď som bola malá, slnko na mňa

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

žmurkalo, Nezmokli sme), partnerský vzťah (Držím s tebou krok, Vydatá žena), materstvo (Namiesto kôstky skrývam orech, Druhý stav, Mat' dieťa) a pod. Niekedy nám autorkina optika môže pripadať až bizarná, napr. hneď prvý fragment nazvala Babka zabíja sliepky, no spôsob, akým o tejto pomerne drsnej epizóde na miniatúrnej ploche necelých dvanástich riadkov hovorí, má silný poetický nádych: *Babke, tej aj tráva pod nohami kričí, že rastie. S rovnakou láskou sliepky zabíja, ako ich bude jesť. Potom sa pomodlí s takou rutinou, že pokojne môže v modlitbe spínať len jednu dlaň. [...] Zabíja sliepky. Asi deväť. A ruky si umýva tak, že nepoužije ani vodu, ani mydlo, iba si ich trie jednu o druhú ako mucha. A potom, v tikote budíka, nos si ohrieva nad kávou* (s. 7).

V. Šikulová si s obľubou všíma detaily, často akoby len komentovala nenáhlivé oko kamery, napr. *Pomaly, krok za krokom sa prebúdzam. A ráno bujnie, blčí, beží ako film... Lapilo ma ako motýľa, chytám sa ho ako pupenec plota a vpletám sa doň. Sukňa široká. Baničov padák, vláči sa za mnou ako psisko. Obloha za oknami je plná vtákov, v kuchyni píska čajník, v hrnci sa klopkavo varia vajíčka* (s. 50). Niekedy sa zdá, že autorka potrebuje slovami zhmotniť iba určitú emóciu či momentálny stav – často sú to obavy, nepokoj, napr. *S včerajším dňom je amen. Je mi úzko. Povedané ufrnklo, zajtra bude inakšie, slová zaznejú v inej tónine. Čo sme si povedať nestihli, zabudneme. [...] Ty spíš a ja tu sama starnem. Nadúvam sa ako pavúk, závidím ti sen. Ty plávaš po mori a ja som tvoja duša!* (s. 43) Sympatickou črtou V. Šikulovej je schopnosť sebareflexie, neberie samu seba príliš vážne a neprieči sa jej ani výsmešná sebakritika, napr. *Tlčhuba, frajcimerka, babizňa ubrblaná, klebetná hnusoba, za sebou namiesto stôp zanechávam haky-baky. Do ľudí drgám, slovami zapáram, cez hubu vystrkujem rožky ako kučeravý baranisko. Slovami vyhadzujem do vzduchu mosty, po ktorých ku mne možno prejsť – mne stačí aj dodrúzaná doska plná sukov* (s. 55). Z hľadiska formy by sme krátke prozaické texty mohli nazvať skicami, v ktorých autorka akoby chcela zastaviť čas, zvečniť pominuteľné okamihy spôsobom, ktorý zo všedných momentov vyčarí literárnu lahôdku, napr. *Deň je vo švungu, modro vymašličkovaný. Vietor, čo vyhráva na obločných sklách, má belasý, vycibrený tón. Brčkové oblaky modro nečakajú, dnes nebudú pančovať. Slnko dáva modrej zelenú: svieti* (s. 55).

Už od prvej knižky je pre V. Šikulovú typická autenticnosť a priamochiarosť, ak to tak cíti, nerozpakuje sa striedať nehu s drsnosťou, občas aj v rámci jedného obrazu, napr. *Žiarovka praskla, zhasla, pretrhla si vlas. Novú nemáme. Ležím na váľande, celá dodžubaná, kvapká mi na karbid, cez očka na záclonách žmúrim na mesiac* (s. 46). – *Ako si mám nájsť teplé miesto pod slnkom, keď bez teba mi aj lampa vypovie? Potrebujem, aby si rozpažil ruky, ako keď hľadáš rovnováhu, alebo si sa rozkročil, ako keď ideš šťať, aby som sa ti mohla zavesiť na krk – ako kríž. Nohy si môžem šúchať o zem. Bez teba, milý môj, nemám na ružiach ustlané* (s. 47). – *Polievke teraz rozkazuje mäso, v kosti sa potí špik. Už sa tešia – jazyk, nos i riť... V hrnci je vojna, vône sa bijú. Polievka vrka, buble ako hohuby pod strechou. A soľ! Na tú hneď zabudneš – ako na dáždnik* (s. 8). V poslednom citovanom úryvku badáme aj akoby mimovoľné rýmovanie: *potí špik / nos i riť / na dáždnik*. Nie je však ojedinelé, nachádzame ho na viacerých miestach, napr. *A možno u niekoho i žiarovka v záchode čviriká (možno má v hajzli slávika)...* (s. 24) – *My sme taká fajta, s nami život sviští. Čo nevyplačeš, vyštíš. Čo vyštíš, podolievaš vínom. Máli sa nám kýbeľ vína, aj cigareta dlhá ako cesta z Modry do Pezinka* (s. 58). – *Bolí ma všetko dnuhá, ty nie si tu a mesiac na mňa kuká* (s. 46). – *Taká som pipenka, dušinka, kurátko – ložím si po svete a Boh ma drží nakrátko* (s. 58 – 59). Záverečný text s názvom *List-nelist* (s. 58 – 59) je celý voľne rýmovaný, ide o svojrázne vyznanie lásky manželovi, úprimné a samopašné: *V očiach mám vlčiu tmu a na ušiach si sedím. A ak ma nevidíš, nevidíš ma pre dym. Podkúril si si, keď si si ma bral... [...] Už sa to so mnou z kopca kodrca, ešteže mám teba, mudrca. To moja duša k tebe vytrielila. Čo k tebe cítim, je zvláštne ako farba lila. [...] Len nepošli ma k vode! Ani teraz, ani o deň. Som ti viac ako húsatkám žihľava. Prhlím ti život. Ja ti dám modré z neba, to ani jedna žena nedáva...* (s. 59).

Autorka má neraz prekvapivé asociácie – frazeologizmy či ustálené spojenia tu nachádzame v nových súvislostiach: *Musíme byť zajedno – v jednote je sila, v rici tma* (s. 27). – *Sneží. Sneh padá, akoby sa nechumelilo, ako keď tikajú kuchynské hodiny* (s. 38). – *Asi mám dobré srdce ako vianočná slivka, namiesto kôstky skrývam orech* (s. 31). Do textu vpletá aj rozličné ľudové povedačky, niekedy dokonca v nárečí: *Pýtala sa kočky kočka, či má kocúr pazúre. Jaj, ty kočka, šak si sprostá, jak by*

chodzil po húre alebo Kocúrko Bota okolo plota často sa motá... (oba citáty s. 44) – Išiel kocúr k večeri, voňalo mu zo dverí (s. 45). – Predvčerom boli Hromnice, včera Blažej zapálil sviečky, zajtra zvon udrie do nedele. V rádiu tárajú do vetra, rečičky, reči, peniažky cinkajú, slová sa hovoria, chlieb sa je (s. 46).

Mnohé opisy sú spontánne až živočišne a výrazne zvukomalebné, napr. *Škaredá poľná cesta gáni na svet, sama sebe vydaná napospas. Iba na jeseň tetky, bosorky, barišne, babizne staré ufrflané, kypré bakchantky prídu sem pooberať hrozno. To bude nálož, to bude batéria! Zacvikajú cvakotavé homelity, zašťukajú nožnice, tie obyčajné, naše (no aj holú rukú sa to mokré hrozno dobre kmáše). Ožraté slnko zauliká... (s. 53) – Striga jazyčnica, oči ako teľa, všetko chcem obsiahnuť, zvedavá, stará, čo sa stará, čo kde v Modre šuchlo, pichlo, cvrnklo, pred nosom ufrnklo. [...] slová mi v chlebarni džemujú ako na policiach žemle. Do uší samy naskáču ako mrchy blchy, tam sa mechria, hemlesia ako v teplom komíne (s. 55 – 56).*

Už sme naznačili, že V. Šikulová pri výbere jazykových prostriedkov neobchádza ani hrubé výrazy či vulgarizmy, na vyváženie však nechýbajú ani originálne, neošúchané deminutívne slová, napr. vo vinohradoch je *klukatin-ka* (s. 53), v rukavici je *teplulinko* (s. 24), korienok sa zaprel do zeme *preple-tinkami* (s. 49). Pri detailnejšom skúmaní lexiky zisťujeme, že používa celé spektrum slovnej zásoby a so slovami narába veľmi tvorivo. Nachádzame tu zaujímavé adverbiá, napr. ... *slepačo vykročiť...* (s. 41) – ... *dvierka na peci žabaco krkajú...* (s. 45) – *Lampa hmkavo mlčí* (s. 47). – *Čurkavo smoklí* (s. 52). Aj viaceré slovesá sú inovatívne, napr. ... *za oknami meduje slnko...* (s. 45) – *V tom... šťastí sa hojdalenkám celá...* (s. 23) – *Do hnila mokvajú ostružiny, pukajú sladké broskyne, sračkajú hrušky* (s. 52). – *Ráno kohúty prikikirikali novučičky deň, naozajstnú nedeľu* (s. 54). Čitateľa akiste zaujmú aj zvukomalebné slová, napr. *Všetko zunelo, čvrkalo a čvirikalo* (s. 11). – *Som učučkaná v sebe* (s. 18 – 19). – *Lístie vädne, žltne, opadáva. Poloholé konáre sa holengajú vo vetre* (s. 31). – *Holuby nehuhlú, hrdličky necukrujú* (s. 42). Prirodzenou súčasťou textu sú aj rozličné nárečové slová, ktorými sa V. Šikulová hlási k svojmu milovanému rodnému kraju, napr. *Na hlavách sa nám combrlali pančuchy...* (s. 12) – *Som bosorka, ježibaba, povitruľa, cvrnda?* (s. 13) – *Počasie bolo pekné, skrátka, vychvílilo sa* (s. 48). – *A malý Vinco je mi ako drevu uzg* (s. 55).

Vďaka výraznej a detailne prepracovanej obraznosti mnohé texty v Odtieňoch pripomínajú básne v próze. Nachádzame tu veľa pozoruhodných personifikácií, napr. ... *ale spod listu občas na mňa žmurkne zabudnutý stravec...* (s. 13) – *Zrada... raší vo mne ako nejaká burina...* (s. 14) – *Dožltla sa rozplakali novembrové sviečky* (s. 28). – *Na dvore Fándlyho fary zapustila korene studňa, trávnik navôkol je ako očesaný hrebeňom* (s. 32). – *Kukurica, žltá zubaňa, sa chlpato vycierala zo šúpolia* (s. 39 – 40). – *Kuchynská žiarovka pozdravila tmu* (s. 42). – *Sneží, vietor metie sneh zo striech, pískavo drichmú komíny...* (s. 46). – *Vybuchla jar, všetko sa hompáľa v teple* (s. 50). – *Ráno ma vyhnalo z postele a odomklo mi ústa* (s. 51).

Poetické čaro dodávajú textu aj nápadité prirovnania, napr. *Cítim sa ako meluzína, ktorá si práve našla komín, čo ju zohreje* (s. 35). – *Výlievam sa z brehov, rastiem ako cesto. Znútra na mne dieťa bubnuje* (s. 36). – *Obloha bude večer jasná a mesiac ako oko. Kúrime ostošesť, ako pre príslovie...* (s. 39) – *Slnko sa tvári ako vzdialený príbuzný kukurice* (s. 40). – *Deň ako remeň, obloha ako cukor, chuchvalce oblakov, sivé baránky... Prší. [...] Občas prestane, vtedy vykukne urazené slnko. Zasvieti na oblohe ani tanier na stene. Akoby si pýtalo kopanec do zadku: mrak ako duchna mu vytrčá z gatí* (s. 52). – ... *za komínom tiká ako metronóm chvost nášho kocúra* (s. 30). – *Náš malý byt, všetko je v ňom všedné. Doondený, dochytaný, vyhladkaný a utľapkaný ako svätenička v kostole* (s. 56 – 57).

Žiaľ, napriek tomu, že ide o reedíciu, čiže viacnásobne kontrolovaný text, zostali v ňom chyby, ktoré sa pozornou korektúrou dali odstrániť, v štyroch slovách napr. chýbajú dĺžne: *No tato šírka a guľatost' ani čo by mi dodávali autoritu* (s. 36, táto). – (o babke) *Ma osemdesiat rokov* (s. 41, Má). – ... *zajtra bude inakšie, slova zaznejú v inej tónine* (s. 43, slová). – *Bradu ma zababranú od mlieka...* (s. 54, má); v jednom slove chýba mäkčeň: *Susedova macka Minda...* (s. 41, mačka); v súvetí *Unás podriemkavajú moje ruky, a hocikedy i zaspia – také štíhle, dlhé a chudé – spia mi na kolenách ako verné chrty – aj keď majú v sebe čosi z pokušenia krídel* (s. 23) je nevhodne riešená interpunkcia, za primerané považujeme znenie *Unás podriemkavajú moje ruky a hocikedy i zaspia – také štíhle, dlhé a chudé –, spia mi na kolenách ako verné chrty, aj keď majú v sebe čosi z pokušenia krídel*.

Namiesto záveru odcitujeme ešte pár viet z už spomínanej recenzie Jána Litváka (peknou knižkou myslí konkrétne Medzerový plod, ale jeho slová charakterizujú tvorbu Veroniky Šikulovej ako celok, od prvej knižky po /zaťiaľ/ poslednú): „Šikulová sa nesnaží prelinajkovať svoje ani naše správanie, iba nás dokonalými príbehmi o človečej nedokonalosti zmieruje s prirodzeným behom vecí, ako aj s našou vlastnou smrteľnosťou. Práve drobnosťami a drobnokresbami, nežnými ženskými miniatúrami sa líši od väčšiny súčasnej beletristickej produkcie. Opisuje ľudí a miesta, čo z nášho sveta miznú, a potom sa zase nejakým zázrakom objavujú. Objavujeme ich, samozrejme, aj my, aj keď zväčša už len v pekných knižkách, ako je táto.“

LITERATÚRA

ŠIKULOVÁ, Veronika: Odtiene. Z obloka. Druhé vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2017. 319 s. ISBN 978-80-556-2766-3.

LITVÁK, Ján: Veronika Šikulová píše ako nezmyslov zbavená. In: SME 19. 2. 2015. Dostupné na <https://kultura.sme.sk/c/7656301/veronika-sikulova-pise-ako-nezmyslov-zbavena.html> [15. 3. 2018].

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená machorastov. 4. Častejšie sa vyskytujúce druhy

RUDOLF ŠOLTÉS – JÁN KLIMENT

V predchádzajúcich príspevkoch sme publikovali slovenské mená lesnícky významných machorastov a významných machorastov mokradí (Šoltés – Kliment, 2017a) aj slovenské mená druhov Červeného zoznamu (Šoltés – Kliment, 2017b). Ich tvorbe predchádzal návrh na odstránenie rodovej homonymie medzi machorastmi a inými taxonomickými skupinami rastlín, ako aj v rámci samotných machorastov (Kliment – Šoltés, 2017).

Na Slovensku evidujeme viac ako 900 druhov machorastov (Kubinská – Janovicová, 1998). V štúdií podávame návrh nových slovenských mien machorastov tak, aby sme slovenskými menami pokryli celý inventár slovenskej bryoflóry. Ako nomenklatorický zdroj vedeckých názvov machov sme použili prácu M. O. Hilla a kol. (2006), pri pečeňovkách prácu J. Kučeru a kol. (2012). V prípade absencie vedeckých názvov sme ako nomenklatorický zdroj využili štúdie A. Kubinskej – K. Janovicovej (1998), resp. V. Peciara (1957). Nové slovenské rodové mená sme tvorili len ojedinele. V záujme jednoznačnosti uvádzame vedecké mená aj s autorskými citáciami. Pri užšie vymedzených rodoch, vyčlenených z pôvodne širšie chápaného rodu, sme využili pravidlo o spoločnom rodovom mene (Kliment a kol., 2017).

Pri vytváraní nových mien sme sa opierali o existujúce národné mená machorastov v príbuzných slovanských jazykoch, pre ktoré sme zvolili vhodný slovenský ekvivalent. Konkrétne sme sa orientovali na ruské (Ignatov – Ignatova, 2003, 2004; Šljakov, 1979, 1980, 1981, 1982), ukrajinské (Bojko, 2015), české (Kučera – Váňa, 2006) a poľské menoslovie (Stebel a kol., 2012; Żarnowiec – Stebel, 2014). Viaceré mená sme vytvorili obmenou slovotvorného základu alebo prekladom ich vedeckého ekvivalen-

tu, prípadne podľa význačného znaku či vlastnosti rastliny. Dôraz sme kladli na to, aby navrhované mená vyhovovali základným menoslovným zásadám – zrozumiteľnosti, jednoznačnosti, výstižnosti, vecnej a jazykovej správnosti, ľubozvučnosti (Bayer a kol., 1948) – a aby boli v súlade s aktuálnymi menotvornými pravidlami (Kliment a kol., 2017).

Novonavrhované slovenské mená sme konzultovali s členmi nomenklatorickej komisie Slovenskej botanickej spoločnosti pri SAV. Z odbornej stránky ich skontrolovala doc. Mgr. Katarína Mišíková, PhD., z Katedry botaniky Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave. Všetkým patrí naše poďakovanie. Súčasne ďakujeme Ing. Barbare Wróbelovej-Chovancovej, PhD., za pomoc pri objasňovaní významu slovotvorného základu poľského menoslovia machorastov.

HEPATICOPSIDA, ANTHOCERATOPSIDA	Pečeňovky, rožteky
<i>Anastrophyllum donnianum</i> (Hook.) Steph.	lyžicovka Donnova
<i>Aneura maxima</i> (Schiffn.) Steph.	chabuľa veľká
<i>Anthoceros agrestis</i> Paton	rožtek poľný
<i>Barbilophozia binsteadii</i> (Kaal.) Loeske	bradatka Binsteadova
<i>Barbilophozia hatcheri</i> (A. Evans) Loeske	bradatka Hatcherova
<i>Bazzania tricrenata</i> (Wahlenb.) Lindb.	korbáčovec trojzubý
<i>Biantheridion undulifolium</i> (Nees) Konstant. et Vilnet syn. <i>Jamesoniella undulifolia</i> (Nees) Müll. Frib.	perlovka vlnkatá
<i>Calypogeia integristipula</i> Steph.	kalichovček celistvostopkatý
<i>Calypogeia sphagnicola</i> (Arnell et J. Perss.) Warnst. et Loeske	kalichovček rašelinníkový
<i>Cephalozia affinis</i> Lindb. ex Steph.	šiškovka príbuzná
<i>Cephalozia catenulata</i> (Huebener) Lindb.	šiškovka retiazkovitá
<i>Cephalozia macounii</i> (Austin) Austin	šiškovka Macounova
<i>Cephalozia pleniceps</i> (Austin) Lindb.	šiškovka plná
<i>Cephaloziella arctica</i> Bryhn et Douin	šiškovček arktický

<i>Cephaloziella divaricata</i> (Sm.) Schiffn.	šiřkovček delený
<i>Cephaloziella hampeana</i> (Nees) Schiffn.	šiřkovček Hampeho
<i>Cephaloziella rubella</i> (Nees) Warnst.	šiřkovček červenkastý
<i>Cephaloziella varians</i> (Gottsche) Steph.	šiřkovček menlivý
<i>Chiloscyphus pallescens</i> var. <i>fragilis</i> (Roth) Müll. Frib.	pořovka bledá krehká
<i>Cololejeunea calcarea</i> (Lib.) Schiffn.	bradavkovec vápnomilný
<i>Conocephalum salebrosum</i> Szweykowski, Buczkowska et Odrzykoski	lupeřovec hrboľatý
<i>Crossocalyx hellerianus</i> (Nees ex Lindenb.) Meyl. syn. <i>Sphenolobus hellerianus</i> (Nees ex Lindenb.) Steph.	strapkatec Hellerov
<i>Diplophyllum taxifolium</i> (Wahlenb.) Dumort.	zdvojenec tisolistý
<i>Endogemma caespiticia</i> (Lindenb.) Konstant., Vilnet et A. V. Troitsky syn. <i>Jungermannia caespiticia</i> Lindenb.	trřovka trřnatá
<i>Fossombronia foveolata</i> Lindb.	řkridlovka jamkovaná
<i>Geocalyx graveolens</i> (Schrad.) Nees	podzemník vořavý
<i>Gymnomitrium concinnum</i> (Lightf.) Corda	holohlávok ladný
<i>Gymnomitrium obtusum</i> Lindb.	holohlávok tupý
<i>Heterogemma capitata</i> (Hook.) Konstant. et Vilnet syn. <i>Lophozia capitata</i> (Hook.) Macoun	zářezovka hlávkovitá
<i>Isopaches bicrenatus</i> (Schmid. ex Hoffm.) H. Buch syn. <i>Lophozia bicrenata</i> (Schmid. ex Hoffm.) Dumort.	hadovček zúbkovaný
<i>Jungermannia atrovirens</i> Dumort.	trřovka tmavozelená
<i>Jungermannia exsertifolia</i> Steph.	trřovka vydutolistá
<i>Jungermannia exsertifolia</i> subsp. <i>cordifolia</i> (Dumort.) Vřňa	trřovka vydutolistá srdcovitá
<i>Leiocolea badensis</i> (Gottsche) Jørg.	valcovka badenská

<i>Leiocolea bantriensis</i> (Hook.) Jørg.	valcovka bantryjská
<i>Liochlaena lanceolata</i> Nees syn. <i>Jungermannia leiantha</i> Grolle	trsovka bledá
<i>Lophozia savicziae</i> Schljakov	zárezovka Savičovej-Ljubickéj
<i>Lophozia silvicola</i> H. Buch	zárezovka lesná
<i>Lophozia excisa</i> (Dicks.) Konstant. et Vilnet syn. <i>Lophozia excisa</i> (Dicks.) Dumort.	zárezovka vykrojená
<i>Lophozia longidens</i> (Lindb.) Konstant. et Vilnet syn. <i>Lophozia longidens</i> (Lindb.) Macoun	zárezovka dlhozubá
<i>Marchantia polymorpha</i> L. subsp. <i>montivagans</i> Bischl. et Boisselier	porastnica mnohotvará horská
<i>Marchantia polymorpha</i> subsp. <i>ruderalis</i> Bischl. et Boisselier	porastnica mnohotvará rumovisková
<i>Marsupella aquatica</i> (Lindenb.) Schiffn.	mešcovka vodná
<i>Metzgeria violacea</i> (Ach.) Dumort.	stužtička fialová
<i>Moerckia flotowiana</i> (Nees) Schiffn.	vlnivka Flotowova
<i>Nardia geoscyphus</i> (De Not.) Lindb.	ľadvinovec malý
<i>Odontoschisma sphagni</i> (Dicks.) Dumort.	slatinovka rašelinníková
<i>Orthocaulis floerkei</i> (F. Weber et D. Moor) H. Buch. syn. <i>Barbilophozia floerkei</i> (F. Weber et D. Mohr) Loeske	bradatka Flörkeho
<i>Oxymitra incrassata</i> (Brot.) Sergio et Sim-Sim. syn. <i>O. paleacea</i> Bisch.	ryhovček šupinkovitý
<i>Phaeoceros carolinianus</i> (Michx.) Prosk.	čertík karolínsky
<i>Pleurocladula albescens</i> (Hook.) Grolle var. <i>islandica</i> (Nees) Grolle	pazúrovka belavá islandská
<i>Porella baueri</i> (Schiffn.) C. E. O. Jensen	uchatka Baueroва
<i>Pseudolophozia sudetica</i> (Nees ex Huebener) Konstant. et Vilnet syn. <i>Lophozia sudetica</i> (Nees ex Huebener) Grolle	zárezovka sudetská

<i>Radula lindenbergiana</i> Gottsche ex C. Hartm.	škraňačka Lindenbergová
<i>Riccardia multifida</i> (L.) Gray	chabul'a mnohodielná
<i>Riccia subbifurca</i> Warnst. ex Croz.	závrtok vidličkovitý
<i>Riccia trichocarpa</i> M. Howe	závrtok štetinatoplodý
<i>Riccia warnstorffii</i> Limpr. ex Warnst.	závrtok Warnstorfov
<i>Scapania carinthiaca</i> J. B. Jack ex Lindb.	korýtkovec korutánsky
<i>Scapania carinthiaca</i> var. <i>massalongii</i> Müll. Frib.	korýtkovec korutánsky Massalongov
<i>Scapania irrigua</i> (Nees) Nees	korýtkovec vlhkomilný
<i>Scapania mucronata</i> H. Buch	korýtkovec ostnitý
<i>Scapania paludicola</i> Loeske et Müll. Frib.	korýtkovec barinný
<i>Scapania scandica</i> (Arnell et H. Buch) Macvicar	korýtkovec vystúpavý
<i>Schljakovia kunzeana</i> (Huebener) Konstant. et Vilnet syn. <i>Barbilophozia kunzeana</i> (Huebener) Müll. Frib.	bradatka Kunzeho
<i>Solenostoma hyalinum</i> (Lyell) Mitt.	lastúrnica bledá
<i>Sphenolobus saxicola</i> (Schrader) Steph.	klinovček skalný
<i>Syzygiella autumnalis</i> (DC.) K. Feldberg, Váňa, Hentschel et Heinrichs syn. <i>Jamesoniella autumnalis</i> (DC.) Steph.	perlovka jesenná
<i>Tritomaria exsecta</i> (Schmidel) Schiffn. ex Loeske	trojačka vykrojená
MUSCOPSIDA	Machy
<i>Abietinella abietina</i> (Hedw.) M. Fleisch. syn. <i>Thuidium abietinum</i> (Hedw.) Schimp.	tujovička jedľová
<i>Abietinella abietina</i> var. <i>hystricosa</i> (Mitt.) Sakurai syn. <i>Thuidium hystricosum</i> Mitt.	tujovička jedľová ježovitá
<i>Amblystegium confervoides</i> (Brid.) Schimp.	urnovec zdurený

<i>Amblystegium radicale</i> (P. Beauv.) Schimp.	urnovec vlhkomilný
<i>Amphidium mougeotii</i> (Bruch et Schimp.) Schimp.	pohárovec Mougeotov
<i>Andreaea alpestris</i> (Thed.) Schimp. syn. <i>Andreaea rupestris</i> var. <i>alpestris</i> (Thed.) Sharp	štrbinka horská
<i>Andreaea rothii</i> F. Weber et D. Mohr subsp. <i>falcata</i> (Schimp.) Lindb. syn. <i>Andreaea rothii</i> var. <i>falcata</i> (Schimp.) Lindb.	štrbinka Rothova jednostranná
<i>Atrichum angustatum</i> (Brid.) Bruch et Schimp.	katarínka úzkolistá
<i>Atrichum flavisetum</i> Mitt. syn. <i>Atrichum haussknechtii</i> Jur. et Milde, <i>Catharinea haussknechtii</i> (Jur. et Milde) Broth.	katarínka žltkastá
<i>Barbula convoluta</i> Hedw.	fúzačík pošvatý
<i>Barbula crocea</i> (Brid.) F. Weber et D. Mohr	fúzačík vlhkomilný
<i>Bartramia ithyphylla</i> Brid.	štetinka rovnístá
<i>Brachythecium fendleri</i> (Sull.) Vanderp. et al. syn. <i>Brachythecium fendleri</i> (Sull.) A. Jaeger	bankovec Fendlerov
<i>Brachythecium campestre</i> (Müll. Hal.) Schimp.	bankovec pôvabný
<i>Brachythecium erythrorrhizon</i> Schimp.	bankovec ohnutý
<i>Brachythecium erythrorrhizon</i> var. <i>thedenii</i> (Schimp.) Lindb.	bankovec ohnutý Thedenov
<i>Brachythecium geheebii</i> Milde	bankovec Geheebov
<i>Brachythecium glareosum</i> (Bruch ex Spruce) Schimp.	bankovec štrkovitý
<i>Brachythecium mildeanum</i> (Schimp.) Schimp.	bankovec Mildeho
<i>Brachythecium oxycladon</i> (Brid.) A. Jaeger	bankovec lesklý

<i>Brachythecium tommasinii</i> (Sendt. ex Boulay) Ignatov et Huttunen	bankovec Tommasiniho
<i>Breidleria pratensis</i> (W. D. J. Koch ex Spruce) Loeske syn. <i>Hypnum pratense</i> W. D. J. Koch ex Spruce	pazúrka lúčna
<i>Bryum algovicum</i> Sendtn. ex Müll. Hal.	prútnik ovisnutý
<i>Bryum archangelicum</i> Bruch et Schimp.	prútnik nachýlený
<i>Bryum creberrimum</i> Taylor	prútnik nahustený
<i>Bryum dichotomum</i> Hedw. syn. <i>Bryum bicolor</i> Dicks.	prútnik dvojfarebný
<i>Bryum elegans</i> Nees	prútnik ozdobný
<i>Bryum funckii</i> Schwägr.	prútnik Funckov
<i>Bryum klinggraeffii</i> Schimp.	prútnik Klinggräffov
<i>Bryum moravicum</i> Podp.	prútnik moravský
<i>Bryum pallens</i> Sw. syn. <i>Bryum subelegans</i> Kindb.	prútnik bledý
<i>Bryum pallescens</i> Schleich. ex Schwägr.	prútnik plavý
<i>Bryum radiculosum</i> Brid. syn. <i>Bryum murale</i> Wilson ex Hunt	prútnik múrový
<i>Bryum rubens</i> Mitt.	prútnik červenkastý
<i>Bryum ruderales</i> Crundw. et Nyholm	prútnik rumoviskový
<i>Bryum sauteri</i> Bruch et Schimp.	prútnik Sauterov
<i>Bryum tenuisetum</i> Limpr.	prútnik tenkostopkový
<i>Bryum violaceum</i> Crundw. et Nyholm	prútnik fialkastý
<i>Bryum warneum</i> (Röhl.) Brid.	prútnik Warneov
<i>Calliergonella lindbergii</i> (Mitt.) Hedenäs syn. <i>Hypnum lindbergii</i> Mitt., <i>H. arcuatum</i> Lindb.	barinovka Lindbergova
<i>Campylium protensum</i> (Brid.) Kindb.	zlatolistok predĺžený
<i>Campylophyllum calcareum</i> (Crundw. et Nyholm) Hedenäs syn. <i>Campylium calcareum</i> Crundw. et Nyholm	strapáčik vápnomilný

<i>Campylophyllum halleri</i> (Hedw.) M. Fleisch. syn. <i>Campylium halleri</i> (Hedw.) Lindb.	strapáčik Hallerov
<i>Campylophyllum sommerfeltii</i> (Myrin) Hedenäs syn. <i>Campylium sommerfeltii</i> (Myrin) Lange	strapáčik Sommerfeltov
<i>Campylopus gracilis</i> (Mitt.) A. Jaeger	kriváček jemný
<i>Campylopus introflexus</i> (Hedw.) Brid.	kriváček stočený
<i>Ceratodon conicus</i> (Hampe) Lindb.	roh Zub kuželovitý
<i>Cirriphyllum crassinervium</i> (Taylor) Loeske et M. Fleisch. syn. <i>Eurhynchium crassinervium</i> (Taylor) Schimp.	chvostík hruborebrový
<i>Cratoneuron curvicaule</i> (Jur.) G. Roth	kosierik stočený
<i>Cynodontium bruntonii</i> (Sm.) Bruch et Schimp.	zubatec Bruntonov
<i>Cynodontium fallax</i> Limpr.	zubatec menlivý
<i>Cynodontium gracilescens</i> (F. Weber et D. Mohr) Schimp.	zubatec štíhly
<i>Cynodontium strumiferum</i> (Hedw.) Lindb.	zubatec bradatý
<i>Dicranella staphylina</i> H. Whitehouse	dvojhrotka hroznovitá
<i>Dicranella subulata</i> (Hedw.) Schimp.	dvojhrotka šidlovitá
<i>Dicranodontium uncinatum</i> (Harv.) A. Jaeger	hrotozubec háčikovitý
<i>Dicranoweisia compacta</i> (Schleich. ex Schwägr.) Schimp.	drobnohrotka stlačená
<i>Dicranoweisia crispula</i> (Hedw.) Milde	drobnohrotka kučeravá
<i>Dicranum fulvum</i> Hook.	dvojhrot žltohnedý
<i>Dicranum polysetum</i> Sw. ex anon.	dvojhrot kučeravý
<i>Dicranum undulatum</i> Schrad. ex Brid.	dvojhrot vlnkatý
<i>Didymodon acutus</i> (Brid.) K. Saito	fúzaček ostrý
<i>Didymodon insulanus</i> (De Not.) M. O. Hill	fúzaček ostrovný
<i>Didymodon luridus</i> Hornsch.	fúzaček bledožltý

<i>Didymodon rigidulus</i> Hedw.	fúzačik tvrdkastý
<i>Didymodon sinuosus</i> (Mitt.) Delogne	fúzačik poprehýbaný
<i>Didymodon subandreaeoides</i> (Kindb.) R. H. Zander syn. <i>Grimmia andreaeoides</i> Limpr.	fúzačik štrbinkovitý
<i>Distichium inclinatum</i> (Hedw.) Bruch et Schimp.	dlholístok naklonený
<i>Ditrichum gracile</i> (Mitt.) Kuntze	dvojlások štíhly
<i>Ditrichum pallidum</i> (Hedw.) Hampe	dvojlások bledý
<i>Ditrichum zonatum</i> (Brid.) Kindb.	dvojlások pruhovaný
<i>Drepanocladus longifolius</i> (Mitt.) Paris	kosákovec dlholistý
<i>Encalypta ciliata</i> Hedw.	šišiačik brvitý
<i>Encalypta microstoma</i> Bals.-Criv. et De Not.	šišiačik štrbinkatý
<i>Entodon cladorrhizans</i> (Hedw.) Müll. Hal.	trávnatec chlpkatý
<i>Eurhynchiastrum pulchellum</i> (Hedw.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Eurhynchium pulchellum</i> (Hedw.) Jenn.	ostnatec ladný
<i>Eurhynchiastrum pulchellum</i> var. <i>diversifolium</i> (Schimp.) Ochyra et Zarnowiec	ostnatec ladný rôznolistý
<i>Eurhynchium angustirete</i> (Broth.) T. J. Kop. syn. <i>Eurhynchium zetterstedtii</i> Størmer	ostnatec zúžený
<i>Fissidens crispus</i> Mont.	pošvatec lemovaný
<i>Fissidens gracilifolius</i> Brugg.-Nann. et Nyholm	pošvatec úzkolistý
<i>Fissidens gymnandrus</i> Büse	pošvatec nahý
<i>Fissidens pusillus</i> (Wilson) Milde	pošvatec drobný
<i>Fissidens viridulus</i> (Sw. ex anon.) Wahlenb. var. <i>incurvus</i> (Starke ex Röhl.) Waldh. syn. <i>Fissidens incurvus</i> Starke ex Röhl.	pošvatec zelenkastý zahnutý

<i>Funariella curviseta</i> (Schwägr.) Sergio syn.: <i>Entosthodon curvisetum</i> (Schwägr.) Müll. Hal.	miešok poskrúcaný
<i>Grimmia anomala</i> Hampe ex Schimp.	drobivka nepravidelná
<i>Grimmia caespiticia</i> (Brid.) Jur.	drobivka bochníkovitá
<i>Grimmia elatior</i> Bruch ex Bals.-Criv. et De Not.	drobivka vyvýšená
<i>Grimmia elongata</i> Kaulf.	drobivka predĺžená
<i>Grimmia fuscolutea</i> Hook.	drobivka žltohnedá
<i>Grimmia hartmanii</i> Schimp.	drobivka Hartmanova
<i>Grimmia laevigata</i> (Brid.) Brid.	drobivka striebrosivá
<i>Grimmia montana</i> Bruch et Schimp.	drobivka horská
<i>Grimmia muehlenbeckii</i> Schimp.	drobivka Mühlenbeckova
<i>Grimmia teretinervis</i> Limpr.	drobivka hruborebrová
<i>Grimmia tergestina</i> Tomm. ex Bruch et Schimp.	drobivka istrijská
<i>Grimmia torquata</i> Drumm.	drobivka skrútená
<i>Grimmia trichophylla</i> Grev.	drobivka chlpkatá
<i>Gymnostomum aeruginosum</i> Sm.	naháčik skalný
<i>Hedwigia stellata</i> Hedenäs	šedivec hviezdovitý
<i>Heterocladium dimorphum</i> (Brid.) Schimp.	výbežkatec dvojtvárny
<i>Homomallium incurvatum</i> (Schrad. ex Brid.) Loeske	popláz zakrivený
<i>Hygroamblystegium fluviatile</i> (Hedw.) Loeske syn. <i>Amblystegium fluviatile</i> (Hedw.) Schimp.	urnovec riečny
<i>Hygroamblystegium varium</i> (Hedw.) Mönk syn. <i>Amblystegium varium</i> (Hedw.) Lindb.	urnovec menlivý
<i>Hygrohypnum norvegicum</i> (Schimp.) J. J. Amann syn. <i>Hygrohypnum viridulum</i> (Hartm.) Broth.	zmáčanec nórsky

<i>Hylocomiastrum pyrenaicum</i> (Spruce) M. Fleisch. syn. <i>Hylocomium pyrenaicum</i> (Spruce) Lindb.	pažitník zakrivený
<i>Hylocomiastrum umbratum</i> (Hedw.) M. Fleisch. syn. <i>Hylocomium umbratum</i> (Hedw.) Schimp.	pažitník tôneomilný
<i>Hylocomium splendens</i> (Hedw.) Schimp.	rakytíček lesklý
<i>Hymenostylium recurvirostrum</i> (Hedw.) Dixon	blankovec krivozubý
<i>Hymenostylium recurvirostrum</i> var. <i>recurvirostrum</i> syn. <i>Hymenostylium recurvirostrum</i> var. <i>scabrum</i> (Lindb.) Podp., nom. illeg.	blankovec krivozubý pravý
<i>Hypnum andoi</i> A. J. E. Sm.	rakyt Andoov
<i>Hypnum cupressiforme</i> Hedw. var. <i>filiforme</i> Brid.	rakyt cyprusovitý niťovitý
<i>Hypnum cupressiforme</i> var. <i>resupinatum</i> (Taylor) Schimp.	rakyt cyprusovitý obrátený
<i>Hypnum cupresiforme</i> var. <i>subjulaceum</i> Molendo	rakyt cyprusovitý pôvabný
<i>Hypnum fertile</i> Sendtn.	rakyt plazivý
<i>Hypnum hamulosum</i> Schimp.	rakyt bezkrídly
<i>Hypnum imponens</i> Hedw.	rakyt nádherný
<i>Hypnum jutlandicum</i> Holmen et E. Warncke	rakyt vresovcový
<i>Hypnum pallescens</i> (Hedw.) P. Beauv.	rakyt bledý
<i>Hypnum recurvatum</i> (Lindb. et Arnell) Kindb. syn. <i>Hypnum fastigiatum</i> Brid.	rakyt zväzkovitý
<i>Isoetecium alopecuroides</i> (Lam. ex Dubois) Isov.	plazivec obyčajný
<i>Isoetecium myosuroides</i> Brid.	plazivec chvostíkovitý
<i>Kiaeria blyttii</i> (Bruch et Schimp.) Broth.	briadka Blyttova
<i>Leptobryum pyriforme</i> (Hedw.) Wilson	ostrohrot hruškovitý

<i>Leptodictyum riparium</i> (Hedw.) Warnst. syn. <i>Amblystegium riparium</i> (Hedw.) Schimp.	chaboš pobrežný
<i>Lescuraea mutabilis</i> (Brid.) Lindb. ex I. Hagen	ryhovka pruhovaná
<i>Lescuraea saxicola</i> (Schimp.) Molendo syn. <i>Lescuraea mutabilis</i> var. <i>saxicola</i> (Schimp.) I. Hagen	ryhovka skalná
<i>Leucobryum juniperoideum</i> (Brid.) Müll. Hal.	bielomach skalný
<i>Meesia hexasticha</i> (Funck) Bruch	bakuľka päťradá
<i>Microbryum curvicolium</i> (Hedw.) R. H. Zander syn. <i>Phascum curvicolle</i> Hedw.	drobnomach krivostopkatý
<i>Microbryum davallianum</i> (Sm.) R. H. Zander syn. <i>Pottia davalliana</i> (Sm.) C. E. O. Jensen	drobnomach Davallov
<i>Microbryum floerkeanum</i> (F. Weber et D. Mohr) Schimp. syn. <i>Phascum floerkeanum</i> F. Weber et D. Mohr	drobnomach Flörkeho
<i>Microbryum starkeanum</i> [„starkeanum“] (Hedw.) R. H. Zander syn. <i>Pottia starkeana</i> [„starkeana“] (Hedw.) Müll. Hal.	drobnomach Starkeho
<i>Mnium blyttii</i> Bruch et Schimp.	merík Blyttov
<i>Mnium lycopodioides</i> Schwägr.	merík plavúňovitý
<i>Mnium spinulosum</i> Bruch et Schimp.	merík ostňovitý
<i>Mnium thomsonii</i> Schimp.	merík Thomsonov
<i>Neckera bessi</i> (Lobarz.) Jur.	šupinka tupolistá
<i>Orthothecium intricatum</i> (Hartm.) Schimp.	rovnoplod spletený
<i>Orthothecium strictum</i> Lorentz	rovnoplod tuhý
<i>Orthotrichum affine</i> var. <i>bohemicum</i> Plášek et Sawicki	bochník spletený český
<i>Orthotrichum patens</i> Bruch ex Brid.	bochník otvorený

<i>Orthotrichum rupestre</i> Schleich. ex Schwägr.	bochník skalný
<i>Oxyrrhynchium hians</i> (Hedw.) Loeske syn. <i>Eurhynchium hians</i> (Hedw.) Sande Lac.	borovec odstávající
<i>Oxyrrhynchium pumilum</i> (Wilson) Loeske syn. <i>Eurhynchium pumilum</i> (Wilson) Schimp.	borovec maličký
<i>Oxyrrhynchium schleicheri</i> (R. Hedw.) Röll syn. <i>Eurhynchium schleicheri</i> (R. Hedw.) Milde	borovec Schleicherov
<i>Oxyrrhynchium speciosum</i> (Brid.) Warnst. syn. <i>Eurhynchium speciosum</i> (Brid.) Jur.	borovec vzhľadný
<i>Paludella squarrosa</i> (Hedw.) Brid.	bahnivka kostrbatá
<i>Palustriella falcata</i> (Brid.) Hedenäs	kosierik kosákovitý
<i>Philonotis tomentella</i> Molendo	mokradník štíhly
<i>Physcomitrella patens</i> (Hedw.) Bruch et Schimp. syn. <i>Aphanorrhegma patens</i> (Hedw.) Lindb.	mechúrovka odstávajúca
<i>Plagiomnium ellipticum</i> (Brid.) T. J. Kop.	merík oválny
<i>Plagiothecium cavifolium</i> (Brid.) Z. Iwats.	lesklec dutolistý
<i>Plagiothecium denticulatum</i> (Hedw.) Limpr. var. <i>obtusifolium</i> (Turner) Moore syn. <i>Plagiothecium denticulatum</i> var. <i>donnianum</i> (Sm.) Lindb. ex Weim.	lesklec zúbkatý tupolistý
<i>Plagiothecium nemorale</i> (Mitt.) A. Jaeger	lesklec lesný
<i>Plagiothecium platyphyllum</i> Mönk	lesklec širokolistý
<i>Plagiothecium succulentum</i> (Wilson) Lindb.	lesklec zvráskavený

<i>Plasteurhynchium striatulum</i> (Spruce) M. Fleisch. syn. <i>Isothecium striatulum</i> (Spruce) Kindb.	prítulník pruhovaný
<i>Platydictya jungermannioides</i> (Brid.) H. A. Crum	pavučinka trsovkovitá
<i>Platygyrium repens</i> (Brid.) Schimp.	prstienok plazivý
<i>Platyhypnium riparioides</i> (Hedw.) Dixon syn. <i>Rhynchostegium riparioides</i> (Hedw.) Cardot	pílkatec brehový
<i>Pleuridium subulatum</i> (Hedw.) Rabenh.	ihlolist šidlovitý
<i>Pogonatum nanum</i> (Hedw.) P. Beauv.	ploníček nízky
<i>Pohlia andrewsii</i> A. J. Shaw	celokrajka Andrewsova
<i>Pohlia annotina</i> (Hedw.) Lindb.	celokrajka ročná
<i>Pohlia bulbifera</i> (Warnst.) Warnst.	celokrajka cibul'katá
<i>Pohlia camptotrachela</i> (Renauld et Cardot) Broth.	celokrajka pupeňovitá
<i>Pohlia drummondii</i> (Müll. Hal.) A. L. Andrews syn. <i>Pohlia carinata</i> (Boulay) Broth.	celokrajka Drummondova
<i>Pohlia elongata</i> var. <i>greenii</i> (Brid.) A. J. Shaw syn. <i>Pohlia elongata</i> var. <i>polymorpha</i> (Hornsch.) Nyholm; <i>Pohlia polymorpha</i> Hornsch.	celokrajka predĺžená mnohotvará
<i>Pohlia lescuriana</i> (Sull.) Ochi	celokrajka nádherná
<i>Pohlia lutescens</i> (Limpr.) H. Lindb.	celokrajka žltkastá
<i>Polytrichastrum alpinum</i> (Hedw.) G. L. Sm. syn. <i>Polytrichum alpinum</i> Hedw.	ploník alpínsky
<i>Pottiopsis caespitosa</i> (Brid.) Blockeel et A. J. E. Sm. syn. <i>Pottia caespitosa</i> (Brid.) Müll. Hal.	zemovka trsnatá
<i>Pseudocrossidium hornschruchianum</i> (Schultz) R. H. Zander syn. <i>Barbula hornschruchiana</i> Schultz	fúzačík Hornschuchov

<i>Pseudocrossidium revolutum</i> (Brid.) R. H. Zander syn. <i>Barbula revoluta</i> Brid.	fúzačík ohrnutý
<i>Pseudoleskea incurvata</i> (Hedw.) Loeske	drapul'ka tmavá
<i>Pseudoleskeella catenulata</i> (Brid. ex Schrad.) Kindb.	niťovka štíhla
<i>Pseudoleskeella tectorum</i> (Funck ex Brid.) Kindb. ex Broth.	niťovka strešná
<i>Racomitrium elongatum</i> Ehrh. ex Frisvoll	trhanček predĺžený
<i>Racomitrium ericoides</i> (Brid.) Brid.	trhanček vresovcový
<i>Racomitrium heterostichum</i> (Hedw.) Brid.	trhanček rôznorodový
<i>Rhabdoweisia crispata</i> (Dicks.) Lindb.	pruhovka zúbkovaná
<i>Rhabdoweisia fugax</i> (Hedw.) Bruch et Schimp.	pruhovka nestála
<i>Rhynchostegium confertum</i> (Dicks.) Schimp.	zobáčík stlačený
<i>Rhytidiadelphus subpinnatus</i> (Lindb.) T. J. Kop.	kostrbatec konáristý
<i>Schistidium agassizii</i> Sull. et Lesq.	vrstevnatka Agassizova
<i>Schistidium brunnescens</i> Limpr.	vrstevnatka hnedastá
<i>Schistidium brunnescens</i> subsp. <i>griseum</i> (Nees et Hornsch.) H. H. Blom	vrstevnatka hnedastá šedivá
<i>Schistidium confertum</i> (Funck) Bruch et Schimp.	vrstevnatka hustotrsá
<i>Schistidium crassipilum</i> H. H. Blom	vrstevnatka chlpkatá
<i>Schistidium flaccidum</i> (De Not.) Ochyra	vrstevnatka poduškovitá
<i>Schistidium helveticum</i> (Schkuhr) Deguchi syn. <i>Schistidium singarense</i> (Schiffn.) Laz.	vrstevnatka švajčiarska
<i>Schistidium papillosum</i> Culm	vrstevnatka bradavkovitá
<i>Schistidium strictum</i> (Turner) Loeske ex Martensson	vrstevnatka tuhá

<i>Sciuro-hypnum flotowianum</i> (Sendtn.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Eurhynchium flotowianum</i> (Sendtn.) Kartt.	veveričník Flotowov
<i>Sciuro-hypnum glaciale</i> (Schimp.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium glaciale</i> Schimp.	veveričník ľadovcový
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i> (Mitt.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium oedipodium</i> (Mitt.) A. Jaeger	veveričník skrátенý
<i>Sciuro-hypnum ornellanum</i> (Molendo) Ignatov et Huttunen syn. <i>Scleropodium ornellanum</i> (Molendo) Lorentz	veveričník širokolistý
<i>Sciuro-hypnum plumosum</i> (Hedw.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium plumosum</i> (Hedw.) Schimp.	veveričník vlhkomilný
<i>Sciuro-hypnum populeum</i> (Hedw.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium populeum</i> (Hedw.) Schimp.	veveričník topoľový
<i>Sciuro-hypnum reflexum</i> (Starke) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium reflexum</i> (Starke) Schimp.	veveričník zakrivený
<i>Sciuro-hypnum starkei</i> (Brid.) Ignatov et Huttunen syn. <i>Brachythecium starkei</i> (Brid.) Schimp.	veveričník Starkeho
<i>Seligeria donniana</i> (Sm.) Müll. Hal.	kapucienka Donnova
<i>Seligeria patula</i> (Lindb.) I. Hagen	kapucienka otvorená
<i>Seligeria pusilla</i> (Hedw.) Bruch et Schimp.	kapucienka maličká
<i>Seligeria recurvata</i> (Hedw.) Bruch et Schimp.	kapucienka ohnutá

<i>Sphagnum angustifolium</i> (C. E. O. Jensen ex Russow) C. E. O. Jensen	rašelinník úzkolistý
<i>Sphagnum flexuosum</i> Dozy et Molk.	rašelinník odchylný
<i>Sphagnum inundatum</i> Russow	rašelinník zaplavovaný
<i>Sphagnum pulchrum</i> (Lindb. ex Braithw.) Warnst.	rašelinník pôvabný
<i>Sphagnum russowii</i> Warnst.	rašelinník statný
<i>Straminergon stramineum</i> (Dicks. ex Brid.) Hedenäs syn. <i>Calliergon stramineum</i> (Dicks. ex Brid.) Kindb.	barinovec žltkastý
<i>Syntrichia handelii</i> (Schiffn.) S. Agnew et Vondr.	ostnochl p Handelov
<i>Syntrichia montana</i> Nees syn. <i>Tortula intermedia</i> Brid.	ostnochl p horský
<i>Taxiphyllum wissgrillii</i> (Garov.) Wijk et Margad.	tisovník Wissgrillov
<i>Tetradontium brownianum</i> (Dicks.) Schwägr.	štvorzub Brownov
<i>Thuidium assimile</i> (Mitt.) A. Jaeger syn. <i>Thuidium philibertii</i> Limpr.	tujovička pramenisková
<i>Thuidium delicatulum</i> (Hedw.) Schimp.	tujovička pôvabná
<i>Thuidium recognitum</i> (Hedw.) Lindb.	tujovička ozdobná
<i>Tortella bambergeri</i> (Schimp.) Broth.	závitovka Bambergerova
<i>Tortella nitida</i> (Lindb.) Broth.	závitovka lesklá
<i>Tortula cernua</i> (Huebener) Lindb. syn. <i>Desmatodon cernuus</i> (Huebener) Bruch et Schimp.	skrútenec naklonený
<i>Tortula modica</i> R. H. Zander	skrútenec prostredný
<i>Trichodon cylindricus</i> (Hedw.) Schimp.	jemnovlas valcovitý
<i>Weissia condensa</i> (Voit) Lindb.	brvinka hustá
<i>Weissia rutilans</i> (Hedw.) Lindb.	brvinka ostňovitá
<i>Weissia wimmeriana</i> (Sendtn.) Bruch et Schimp.	brvinka Wimmerova
<i>Zygodon dentatus</i> (Limpr.) Kartt.	jarmovček zubatý
<i>Zygodon gracilis</i> Wilson	jarmovček štíhly

<i>Zygodon rupestris</i> Schimp. ex Lorentz syn. <i>Zygodon viridissimum</i> (Dicks.) Brid. subsp. <i>baumgartneri</i> (Malta) Düll	jarmovček skalný
<i>Zygodon viridissimum</i> (Dicks.) Brid.	jarmovček zelený

LITERATÚRA

- BAYER, Emil – HRABĚ, Sergej – KOSTROŇ, Karel – ZAVŘEL, Jan: Zásady českého zoologického názvosloví. In: Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1948, Fakulta lesnická, sign. D31, s. 1 – 55.
- BOJKO, Mychajlo Fedosiovyč: Ukraïns'ki nazvy mochopodibnych. In: Čornomorskyj botanický žurnal, 2015, roč. 11, č. 2, s. 178 – 216.
- HILL, Mark Oliver – BELL, Neil – BRUGGEMAN-NANNENGA, Maria A. – BRUGUÉS, Montserrat – CANO, Maria – ENROTH, Johannes – FLATBERG, Kjell I. – FRAHM, Jan P. – GALLEGU, Marisa T. – GARILLETI, Ricardo – GUERRA, Juan – HEDENÄS, Lars – HOLYAK, David – HYVONEN, Juha – IGNATOV, Michail S. – LARA, Francisco – MAZIMPAKA, Vicente – MUÑOZ, Jose – SÖDERSTRÖM, Lars: Bryological Monograph. An annotated checklist of the mosses of Europe and Macaronesia. In: Journal of Bryology, 2006, roč. 28, s. 198 – 267.
- IGNATOV, Michail S. – IGNATOVA, Elena A.: Flora mchov srednej časti evropejskoj Rossii. Tom 1. *Sphagnaceae – Hedwigiaceae*. Moskva: Izdatel'stvo KMK 2003. 608 s.
- IGNATOV, Michail S. – IGNATOVA, Elena A.: Flora mchov srednej časti evropejskoj Rossii. Tom 2. *Fontinalaceae – Amblystegiaceae*. Moskva: Izdatel'stvo KMK 2004. 960 s.
- KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František, HINDÁKOVÁ, Alice – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovia siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 79.
- KLIMENT, Ján – ŠOLTĚS, Rudolf: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 1. Odstraňovanie rodovej homonymie. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 4, s. 217 – 229.
- KUBINSKÁ, Anna – JANOVIČOVÁ, Katarína: Machorasty. In: Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska. Eds. K. Marhold – F. Hindák. Bratislava: Veda 1998, s. 297 – 332.
- KUČERA, Jan – VÁŇA, Jiří: Seznam a červený seznam mechorostů České republiky (2005). In: Příroda, 2006, roč. 23, s. 1 – 104.
- KUČERA, Jan – VÁŇA, Jiří – HRADÍLEK, Zbyněk: Bryophyte flora of the Czech Republic: updated checklist and Red List and a brief analysis. In: Preslia, 2012, roč. 84, s. 813 – 850.
- PECIAR, Vojtech: Slovenská bryologická nomenklatura. Časť I. Musci. In: Slovenské odborné názvoslovie, 1957, roč. 5, č. 6, s. 166 – 174.
- STEBEL, Adam – FOJCIK, Barbara – KLAMA, Henryk – ŻARNOWIEC, Jan: Czerwona lista mszaków województwa śląskiego. In: Czerwone listy wybranych grup grzybów i roślin województwa śląskiego. Ed. J. B. Parusel. Katowice: Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska 2012, s. 73 – 104.
- ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 2. Pečenočniki: Gerbertovy – Geokaliksovy. Leningrad: Nauka 1979. 191 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 3. Pečenočniki: Lofozievye – Mezoptichievye. Leningrad: Nauka 1980. 188 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 4. Pečenočniki: Jungermannievye – Skapanievye. Leningrad: Nauka 1981. 221 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 5. Pečenočniki: Lofokoleevye – Riččievye. Leningrad: Nauka 1982. 196 s.

ŠOLTĚS, Rudolf – KLIMENT, Ján: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 2. Lesnícky významné machorasty a významné machorasty mokradi. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 5, s. 282 – 294.

ŠOLTĚS, Rudolf – KLIMENT, Ján: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 3. Machorasty Červeného zoznamu. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 6, s. 339 – 345.

ŻARNOWIEC, Jan – STEBEL, Adam: Mchy polskich Bieszczadów Zachodnich i Bieszczadzkiego Parku Narodowego – stan poznania, ekologia, zagrożenia. In: Monografie Bieszczadzkie, 2014, roč. 16, s. 1 – 200.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

*Pomôcť prídu Sirota, Riman, Chovanec aj Pastorok, Macošiar
a Vdovin pôjdu do kúta!*

KATARÍNA BALLEKOVÁ

*Zuzanka Hraškulčá: púpavka, žubrienka.
Ubije mater ju: zaplače, postenká,
v kútik sa utúliac, metla kde, u dverí;
zodvihne z úchytku
posúcha úlomček, upadlý materi:
zúbky naň vycerí...
Zabudne na bitku.
Mat' však je macocha.*

(P. O. Hviezdoslav: Zuzanka Hraškovie)

Používanie pomenovaní označujúcich rodinné a príbuzenské vzťahy sa v slovnej zásobe slovenčiny redukuje. So sociálnou zmenou v rodinnej štruktúre v 2. polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia sa z bohatého lexikálneho fondu v takto tematicky orientovanom názvosloví zachovala len jeho časť. Lexikálne jednotky súčasného názvoslovia sú charakteristické bohatšou významovou polysémiou, napr. dynamicky sa vyvíjajú termíny na označenie švagrovstva, teda nepokrvného príbuzenstva zo strany manžela alebo manželky, veľká časť pomenovaní pre príbuzenstvo a rodinu sa stala súčasťou pasívnej slovnej zásoby, niektoré slová z tohto okruhu sa ocitli na jej periférii ako archaizmy, napr. *pastorok*, *otčím*, *ujček*, *totka*, *dever*, *faš*, *zolvica*, resp. historizmy, ktorých používanie sa viazalo k istému časovému úseku, napr. *riman*, *viednar* približne v prvej tretine 20. storočia. Jazykovedné práce, ktoré by opisovali rôznorodosť označení rodinných

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0126/18 *Slovník slovenských nárečí*.

vzt'ahov viažucich sa na sirotu, nevlastné deti a nevlastných či ovdovených rodičov vytvárajúcich novú rodinnú štruktúru, nie sú početné (napr. Majtán, 2014 a; Laliková, 2008 a i.).

Apelatívna vrstva slovnnej zásoby z tematickej oblasti rodinného a príbuzenského názvoslovía sa stala motivačnou súčasťou propriálnej lexiky, ktorá zahŕňa aj vlastné mená osôb. Mnohé slovenské priezviská boli motivované apelatívami na označenie dieťaťa, ktorému zomreli rodičia, ktoré vychovával nevlastný otec alebo matka, ktoré bolo zverené do náhradnej starostlivosti pestúnskej rodiny alebo pridelené zo sirotinca či z tzv. nálezinca na výchovu do rodiny, v minulosti predovšetkým do sociálne slabšieho prostredia.

Z najčastejšieho termínu *sirota* na označenie dieťaťa po smrti jedného z rodičov alebo oboch rodičov sa vyformovali priezviská *Sirota*, v prechýlenej ženskej podobe *Sirotová* (v Databáze priezvisk na Slovensku /stav v roku 1995/, Ďurčo a kol., sa nachádza 252-krát), *Sirotek* (18-krát) s prechýlenou podobou *Sirotková*, *Siroteková*, a *Sirotká* (24-krát). Východoslovenská nárečová podoba apelatíva *širota* dala základ priezvisku *Širota*, *Širotová* (13-krát). Tieto podoby sú najrozšírenejšie v obciach okresu Prešov, Bardejov a Svidník. Priezviská *Sirotský* (5-krát), *Sirotská*, *Sirocký* (13-krát), *Sirocká* vznikli motiváciou zo všeobecného adjektíva *sirotský*, resp. z jeho hláskovo zjednodušenej podoby pod vplyvom asimilácie v slovenčine. K významovo blízkym priezviskám prezývkového charakteru, ktoré vznikli z adjektíva *sirý* „osamelý, opustený, osirelý“ (z neho je odvodené aj apelatívum *sirota*), patria aj priezviská vyskytujúce sa na Slovensku v nevel'kých počtoch: *Sirý*, jeho prechýlená podoba *Sirá*; a *Siro* s prechýlenou podobou *Sirová*, podobne priezvisko zakončené na -oň: *Siroň*, *Siroňová*. Medzi komlóškysmi a sarvaškysmi priezviskami u Slovákov v Maďarsku sa vyskytuje grafický variant (ovplyvnený maďarskou grafikou) tohto priezviska *Szirony* (Komlóšske priezviská, 2017, s. 127). Podľa M. Majtána (2014 a, s. 15) niektoré z priezvisk stratili vplyvom jazykového vývinu svoju významovú priezračnosť a na prvý pohľad sú nezreteľné. Apelatíva *sirochman*, *širochman* patria do zastaranej vrstvy (nárečovej) slovnnej zásoby. K priezviskám motivovaným týmto apelatívom patria podoby *Širochman* (60-krát v databáze priezvisk), *Sirochman* (5-krát) rozšírené najmä v okresoch Sobrance, Michalovce, Košice, kde bol približný areál výskytu nárečového označenia pre nevlastné dieťa, resp. siroty (Franko, 1972, s. 176 n.).

Pri nedávnych výskumoch v Békešskej Čabe medzi Slovákmi žijúcimi v Maďarsku boli ešte aj v r. 2010 zaznamenané priezviská z príbuzenskej tematickej oblasti, ktoré odkazujú na apelatívum *chovan*, podľa 1. zv. Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN) „osvojený, adoptovaný chlapec“. Zaujímavosťou je, že apelatívne podoby označujúce osvojené alebo adoptované dievča ako *chovaňa*, *chovanica*, *chovanka* spracované v SSN 1, resp. *chovanka*, *chovankyňa*, uvádzané v slovníkoch súčasnej slovenčiny ako „dieťa prijaté do výchovy v rodine, osvojené dieťa“, dokonca ani adjektívum *chovanecký* sa nestali v slovenčine motivačným základom priezvisk (resp. nie sú zaznamenané v databáze priezvisk z r. 1998). Rodinnými vzťahmi boli teda motivované priezviská *Chovan*, *Chován*, ale aj maďarčinou hláskovo ovplyvnená podoba *Hován*, resp. *Kovan*, *Kován* (Čabianske priezviská, s. 57). V slovenskej databáze priezvisk sa priezvisko *Chovan* vyskytuje v základnej podobe i v grafickej podobe s dlhým *á*, ale aj v hláskových variantoch charakteristických pre severovýchodoslovenské nárečia (so zmenou konsonantu *ch* > *h*) alebo ako základný komponent zložených, viacсловných priezvisk, napr. *Chovan*, *Chován*, *Chovan-Rehák*, *Hován* so ženskou podobou *Hovánová*, ale aj *Kovan*, *Kovanová*, rozšírené najmä v Štúrove a v obciach v okolí Nitry a Bratislavy. Slovtvorné odvodeniny od apelatíva tvorené príponami *-ec*, *-čík* dali motivačný základ priezviskám ako *Chovanec*, *Los-Chovanec*, *Los Chovanec*, *Los-Chovanec*, v hláskovom variante *Hovanec*, so ženskými podobami *Hovanecová*, *Hovancová*, ale aj *Chovančík*, *Chovančíková* či *Hovančík*, *Hovančíková*, vyskytujúcim sa najmä v okresoch Sabinov, Levoča, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa, Bardejov, zriedkavo aj v okrese Tvrdošín na Orave. V staršej slovenčine z predpisovného obdobia sú na základe historických textových prameňov excerptovaných pre abecednú kartotéku historickej antroponymie doložené priezviská *Chovan*, *Hovan*, *Chovanec*, *Hovanec*, *Chovančiak* zapísané v rozličných, ešte neustálených grafických variantoch, napr. *Paulus Chowan* (Rybáre 1754); *Georgius Chovan* (Porúbka 1688); */Math./ Howan* (Zvolen 1614); *Hovanecz* (Zvolen 1686); *Mattheus Chowancz* (Topoľčany 1570); *Georgius Chovanec* (Likava 1625); *Joannes Chovanyecz* (Bošany 1748); *Joannes Chowaniecz* (Strážavy 1688); *Janko Chovančiak a Macko Chovančiak*, *hofere hrabkovski* (Hrabkov 1786).

Do rovnakého motivačného okruhu patria priezviská *Hodovanec* (v databáze priezvisk 27-krát) s prechýlenou podobou *Hodovanecová* i *Hodovancová* rozšírené predovšetkým v obciach východného Slovenska v okresoch Humenné, Sobrance, Snina, Michalovce, Trebišov, čo približne zodpovedá rozšíreniu apelatíva *hodovanec* „nevlastný syn prijatý do opatery“ v sotáckych nárečiach (Franko, 1972, s. 176; Kálal, K. – Kálal, M., 1923, s. 174). Slovník slovenských nárečí túto apelatívnu lexému v 1. zväzku nezachytil.

Ďalšia zastarávajúca lexéma označujúca v spisovnej slovenčine nevlastné dieťa, ktoré vychováva nepokrvná matka alebo otec, bola motivantom pri priezviskách *Pastorok* (v databáze priezvisk zastúpené 80-krát), *Pastorková*, pri zložených (dvojčlenných) ženských priezviskách *Dej Pastorková*, *Dejová Pastorková*. Nárečová podoba apelatíva s vkladným vokálom *-e-* dala základ priezvisku *Pastorek* (vyskytuje sa približne 970-krát vo viac ako 206 lokalitách na Slovensku) s prechýlenou podobou mena *Pastoreková* alebo v dvojčlennom ženskom mene *Dejová Pastoreková*. *Pastorkyňa*, ženská podoba apelatíva, sa nestala motivačným základom pri tvorbe podobných slovenských priezvisk.

Do tematického okruhu z rodinného názvoslovía zaradíme aj zastarané apelatíva *riman*, *rimanka*, *rimanča*, v pripravovanom zväzku SSN spracované vo význame „sirota v pestúnskej starostlivosti zo štátneho detského domova s ústredím v Rimavskej Sobote“, doložené nárečovými citátmi: *U náz rimanónv si držali niekerí chudobnejší ľudie, keď mali mién dzecí* (zo Šípkové, o. Piešťany); *Tá virvóstla jako rimanka f Priépasném, musela modz robit, jako každá sirota* (Košariská, o. Myjava); *rimanča* (Stará Lúka, Lubina, o. Nové Mesto nad Váhom). Je málo pravdepodobné, že dnes už neznámy význam apelatíva zo začiatku 20. stor. by mohol motivovať vznik nepočetných priezvisk *Riman* (v databáze 10-krát), v hláskových variantoch ovplyvnených českou administráciou *Ríman*, *Rimán*, *Říman*, *Říman* s ich ženskými náprotivkami *Rimanová*, *Římanová*, *Římanová*. Sporadicky sa tieto priezviská vyskytujú v okresoch Pezinok, Dunajská Streda, Komárno, Púchov, Bytča. Dôveryhodnejší je iný výklad pôvodu týchto priezvisk, pretože dnešný spôsob pomenúvania osôb bol úradne kodifikovaný koncom 18. stor. v období jozefínskych reforiem (Majtán, 2014 b, s. 16).

K málo frekventovaným priezviskám s motiváciou pravdepodobne podľa rodinného názvoslovía by sme mohli zaradiť aj priezviská *Nalezenec*, *Nalezenecová*, *Nález*, *Nálezová*, odkazujúce na apelatíva *nález*, *nálezenec* (podľa SSN 2) „nemanželské dieťa, najdúch“. Takéto opustené deti boli inštitucionálne zverené do opatery pestúnskej rodine alebo do sirotinca. K tematicky príbuzným priezviskám môžeme zarátať aj priezviská adjektívneho charakteru *Nálezny*, *Nálezna*.

Pôvod nemenej zaujímavých priezvisk *Macošiar*, *Macošiarová* (rozšírených podľa databázy len v štyroch lokalitách okresov Trnava, Čadca, Prešov) by sme mohli odvodzovať od nárečového apelatíva *macošiar* vo význame „nevlastný otec, otčim“, zaznamenaného v obci Dolná Tižina v okrese Žilina výskumom pre lexikálny zväzok Atlasu slovenského jazyka. V 2. zväzku Slovníka slovenských nárečí sa toto apelatívum nespracúva. Iné nárečové lexémy s rovnakým koreňom slova aj lexikálnym významom, napr. *macoch*, *macochár*, či spisovné substantívum *macocha* vo význame „nevlastná matka“ sa nestali motivačným činiteľom pre podobný typ mužských priezvisk.

Do kategórie na Slovensku málopočetných priezvisk by mohlo patriť priezvisko *Knocha* (v databáze priezvisk 6-krát) so ženským náprotivkom *Knochová* z okresov Veľký Krtíš, Zvolen, Banská Bystrica, ktorých pôvod lexikálneho významu by odkazoval na pejoratívne nárečové apelatívum *knocha* „noha“ spracované v SSN 1. V tematickom okruhu rodinných vzťahov sa vyskytuje expresívne (hrubé) metaforické označenie *macochy*, t. j. nevlastnej matky, ako *psia knocha*, zachytené dotazníkovým výskumom v Nižnej Boci a ako dialektová jednotlivosť kartograficky spracované v rukopisnej jazykovej mape (č. 975 – *macocha*) pre lexikálnu časť Atlasu slovenského jazyka. Uvedené priezvisko *Knocha* by mohlo byť utvorené elipsou z apelatívneho, pôvodne dvojslovného pomenovania, pričom významová expresivita apelatíva sa v priezvisku úplne zastrela. K úvahám o takejto motivácii priezviska nás priviedol aj frazeologický fond slovenčiny. V Zátureckého zbierke Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia sú v časti o sirotách a nevlastných rodičoch (I/817) zaradené napríklad variantné frazeologické jednotky *macocha* – *čertova socha*, *macocha* – *psia socha*, *macocha* – *psia knocha*, *macocha* – *psia noha*, *macocha* – *rázsocha*, ktoré metaforicky pomenúvajú skutočnosť, že nevlastná mat-

ka je k pastorkom krutá, zlá, nežičlivá, s vlastnosťami, akoby bola čertom alebo psou materou.

Medzi označenia z okruhu rodinného názvoslovia patrí celoslovensky rozšírené substantívum *vdovec* s hláskoslovným variantom *gdovec* charakteristickým pre súvislú východoslovenskú dialektovú oblasť a čiastočne pre juhozápadoslovenské nárečia južne od Nového Mesta nad Váhom s významom „muž, ktorému zomrela manželka“. Z týchto podôb mohli vzniknúť priezviská *Vdovec*, *Vdovcová*, používané len v piatich lokalitách Liptova a na Orave, a priezviská *Gdovec*, *Gdovcová* (12-krát), ktorých nositeľmi sú obyvatelia Čaklova a Vranova nad Topľou. Feminínium *vdova* „žena, ktorej zomrel manžel“ sa nestalo v základnej podobe motívom priezviska. Slovo tvorným odvodzovacím postupom sa z tohto apelatíva utvorilo prívlastňovacie adjektívum *vdovin* „patriaci vdove“. Slovo tvorná prípona *-in* ako súčasť mužského priezviska *Vdovin* však poukazuje na príbuzenský vzťah k matke: „syn vdovy“. V databáze priezvisk je zastúpené len 2-krát, s prechýlenou podobou *Vdovinová* 6-krát s výskytom v Žiline, na Orave a Liptove.

Do tematického okruhu termínov, ktoré sa významovo viažu k sirote a jej postaveniu v sociálnej štruktúre obce či rodiny, by sme mohli zaradiť administratívny termín *kurátor* „osoba, ktorej je zverená starostlivosť o niekoho, opatrovník“. Aj toto apelatívum motivovalo vznik zriedkavých priezvisk *Kurátor*, *Kurátorová* (8-krát), používaných na Slovensku v okrese Tvrdošín. Priezviská z apelatív zo synonymického radu ako *tútor*, *opatrovník*, *poručník* nie sú v databáze vlastných mien na Slovensku zaznamenané.

Skúmanie nárečovej slovnice a historickej lexiky slovenčiny pri nás do štúdia vlastných mien nové pohľady, a tak sa aj priezviská ako jazykové pamätníky reči a písma stávajú symbolickou kultúrnou pamäťou jazykového alebo etnického spoločenstva.

LITERATÚRA

Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

BUFFA, Ferdinand: Šarišský slovník. Prešov: Náuka 2004.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta

– VALENTOVÁ, Iveta: Čabianske priezviská. Ed. Tünde Tušková. Békešská Čaba: Výskumný

ústav Slovákov v Maďarsku 2017. 260 s. ISBN 978-615-5330-05-6.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – VALENTOVÁ, Iveta: Komlósske priezviská. Ed. Tünde Tušková. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2017. 183 s. ISBN 978-973-107-124-4.

ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku z r. 1998. Dostupné na <http://slovníky.juls.savba.sk>.

FRANKO, Michal: Rodinné a príbuzenské názvy osôb v sotáckom nárečí. In: Kultúra slova, 1972, roč. 6, č. 5, s. 175 – 177.

HABOVŠTIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. 4. Lexika. Mapy. Bratislava: Veda 1986.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kartotéka historickej antroponymie v JÚĽŠ SAV.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí v JÚĽŠ SAV.

LALIKOVÁ, Tatiana: Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predpisovnom období. In: Z histórie lexiky staršej slovenčiny. Zost. M. Majtán – T. Laliková. Bratislava: Veda 2008, s. 106 – 119.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 169 s. ISBN 978-80-224-1646-7. [2014 a]

MAJTÁN, Milan: O slovenských priezviskách. In: Zo studnice rodnej reči. 2. Zost. K. Balleková – M. Smatana. Bratislava: Veda 2014, s. 16 – 62. [2014 b]

PAVLÍKOVÁ, Silvia: Z histórie. V budove špeciálnej školy bol kedysi štátny detský domov. Dostupné na <https://www.rimava.sk/publicistika/nazory-vox-populi/historia-statny-detsky-domov-rimavska-sobota/> (z 15. 6. 2013).

Slovník slovenských nárečí I, II. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

VOJTČO, Marian: Myjavskí viednari a rimani. Dostupné na <https://marianvojtko.blog.sme.sk/c/258676/Myjavski-viednari-a-rimani.html> (zo 7. 3. 2011).

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské prislovia, porekadlá a úslovia. Bratislava, Tatran 1975. 760 s.

ROZLIČNOSTI

Zdieľaná ekonomika či kolaboratívna ekonomika?

V posledných rokoch sa v tlači aj v elektronických médiách stretávame s takýmito vyjadreniami: *Podľa mnohých zástancov tohto konceptu kolaboratívna ekonomika úplne nabúrava doteraz fungujúce hospodárske modely...* (2013). – *Rada EÚ pre konkurencieschopnosť pod vedením slovenského ministra hospodárstva Petra Žigu včera po prvýkrát diskutovala o tzv. kolaboratívnej ekonomike* (2016). – *... zdieľaná alebo kolaboratívna ekonomika je ekonomika, v ktorej si ľudia vymieňajú tovar a služby medzi sebou* (2017). – *Moderné technológie umožňujú mimoriadne rýchly rozvoj spoločne zdieľanej (kolaboratívnej) ekonomiky* (2018).

Ekonomický model založený na spoločnom využívaní, výmene či vzájomnom požičiavaní ekonomických statkov a služieb namiesto ich vlastníctva (v našich predstavách sa najčastejšie spája so spoločným cestovaním jedným autom s taxislužbou, prenechaním či výmenou bytu na prázdniny alebo poskytovaním ubytovania na súkromí pre turistov a pod.) má v súčasnosti rozličné podoby a používajú sa preň rozličné názvy. V angličtine sa pre tento princíp hospodárenia utvorili napríklad pomenovania ako *sharing economy*, *collaborative economy*, *collaborative consumption*, *on-demand economy*, *peer-to-peer economy*. Tieto názvy sa prekladajú do slovenčiny ako *zdieľaná ekonomika* či *ekonomika zdieľania*, *kolaboratívna ekonomika*, *spoluspotrebiteľstvo*, *dopytová ekonomika* (podľa anglického výrazu *on-demand economy* – poskytovateľ reaguje na dopyt). V začiatkoch, keď bol pojem nového modelu ekonomiky na Slovensku pomerne málo známy, prekladatelia dokumentov z Európskej únie volili opisné pomenovania ako *ekonomika spoločného využívania* alebo *hospodárstvo spoločného využívania zdrojov* (skratka *HSVZ*). V súčasnosti sa o tomto novom ekonomickom modeli veľa diskutuje medzi odborníkmi aj v tlači, čo si vyžaduje stručnejšie pomenovanie s platnosťou odborného termínu.

Podľa frekvencie v korpuse Omnia Slovaca (III Maior /18.01) je v súčasnej jazykovej praxi najzaužívanejšie spojenie *zdieľaná ekonomika* (256 výskytov), podstatne zriedkavejšie sa používa spojenie *ekonomika zdieľania* (45). Na spojenie *kolaboratívna ekonomika* sa nenašiel ani jeden doklad, hoci najmä po novembri 2017, keď sa na pôde Stáleho zastúpenia SR pri EÚ konala *Collaborative Economy Conference*, stúpila na Slovensku frekvencia spojenia *kolaboratívna ekonomika* a vyhľadávanie na Googli ukazuje pomer výskytov spojení *zdieľaná ekonomika* a *kolaboratívna ekonomika* približne 1 : 1. Nárast používania spojenia *kolaboratívna ekonomika* v jazykovej praxi si okrem vplyvu novšieho anglického termínu *collaborative economy*, ktorý konkuruje synonymnému spojeniu *sharing economy*, možno vysvetliť aj ako snahu používateľov slovenského jazyka o jazykovú korektnosť a snahu vyhnúť sa používaniu prídavného mena *zdieľaný*.

Zdieľaná ekonomika

Sloveso *zdieľať* sa neuvádza v platných kodifikačných príručkách slovenského jazyka, nájdeme ho iba v šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968), kde sa hodnotí ako výraz knižný a zastaraný. V kontexte spisovnej slovenčiny sa slová *zdieľať*, *zdieľanie* a *zdieľaný* tradične hodnotia ako subštandardné slová, resp. bohemizmy, hoci nemožno poprieť, že v súčasnej jazykovej praxi sa bežne používajú najmä v súvislosti s výpočtovou technikou a internetom, kde sa nimi pomenúvajú pojmy, pre ktoré sa ťažko hľadá adekvátny jednoslovný sémanticky a funkčne vyhovujúci ekvivalent. Pri najnovšom spracovaní slovenskej lexiky v Slovníku súčasného slovenského jazyka sa vzhľadom na aktuálnu jazykovú prax prehodnotili niektoré výrazy prevzaté z češtiny, ktoré sa predtým považovali za nespisovné, a nemožno vylúčiť, že sloveso *zdieľať* sa v budúcnosti v príslušnom zväzku tohto slovníka bude hodnotiť prinajmenšom v niektorých významoch ako spisovný výraz. Skúsenosti z jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV ukazujú vo vzťahu k pomenovaniu *zdieľaná ekonomika* polarizáciu medzi používateľmi slovenského jazyka; kým mnohí si adjektívum *zdieľaný* osvojili a nevnímajú ho ako cudzorodý prvok, ba naopak, dožadujú sa jeho kodifikácie, iní považujú adjektívum *zdieľaný* v spojení *zdieľaná ekonomika* za problematické a hľadajú vhodnejší termín zodpovedajúci platnej kodifikácii.

Kolaboratívna ekonomika

Slová *kolaborovať* a *kolaborácia*, *kolaborovanie* majú s anglickými slovami *collaborate* a *collaboration* spoločný latinský pôvod (lat. *collabōrāre* „spoločne pracovať“), ale nemajú rovnaký význam. Slovenské výrazy získali najmä počas druhej svetovej vojny pejoratívne zafarbenie (cez francúzske *collaborer*) a vyjadruje sa nimi predovšetkým nečestná (zvyčajne dobrovoľná) spolupráca s vládncim nepriateľom. Slová *kolaborácia*, *kolaborovanie*, *kolaborovať*, *kolaboračný*, *kolaborant* sú takto spracované vo všetkých slovníkoch slovenského jazyka s výnimkou Slovníka cudzích slov (2005), v ktorom sa pri substantíve *kolaborácia* uvádza aj význam „spolupráca“ s kvalifikátorom zastaraný, knižný výraz, a Veľkého slovníka cudzích slov (2008), v ktorom sa síce slová *kolaborovať*, *kolaborant*, *kolaborantský* vykladajú ako pejoratívne výrazy, ale pri slovách *kolaborácia* a *kolaboračný* sa okrem pejoratívneho významu uvádza aj význam z politickej terminológie „politická spolupráca“ a „uskutočňujúci spoluprácu“.

Novšie sa v prekladoch z angličtiny čoraz častejšie stretávame s používaním slov *kolaborácia* a *kolaborovať* aj ako štylisticky neutrálnych ekvivalentov slov *spolupráca*, *spolupracovať*. Dostatok dokladov možno nájsť predovšetkým v oblasti pedagogiky vo formuláciách ako *Školský systém v 21. storočí už nemožno považovať za mechanický organizmus, ale práve naopak, za mechanizmus, ktorý stavia na vzájomnej kolaborácii, komunikácii a dosahovaní cieľov...* V tejto oblasti sa používanie výrazov *kolaborovať*, *kolaborácia* neobmedzuje iba na prekladové texty, ale nájdeme ich aj v pôvodných slovenských textoch, ako je napr. titulok článku v periodiku Dobrá škola (jún 2013) *Nebojte sa kolaborovať!* alebo názov vzdelávacieho projektu *Virtuálna kolaborácia*. Používa sa aj termín *kolaboratívne učenie*, pričom nejde o klasické učenie v skupinách, ale o učenie s využitím internetu „umožňujúce objavovanie, bádanie a vzdialené výmeny informácií“.

Firmy podnikajúce v novom technickom odbore – v mechatronike – ponúkajú na internetových stránkach *kolaboratívne roboty* schopné pracovať vo výrobe po boku ľudskej obsluhy a slovo *kolaborácia* s významom „spolupráca“ je frekventované aj v informatike.

V súvislosti s podstatným menom *kolaborácia* vo význame „spolupráca“ sa používajú dve odvodené prídavné mená. Adjektívum *kolabo-*

račný, napr. v spojeniach *kolaboračné nástroje na prenos dát*, *webový kolaboračný nástroj umožňuje kolaboráciu kolegov prostredníctvom balíka Office 365*, *kolaboračný (skupinový) softvér*, sme zaznamenali predovšetkým v informatike. V pedagogike a v mechatronike sa používa častejšie adjektívum *kolaboratívny* utvorené podľa anglického adjektíva *collaborative*. Takisto v ekonómii v názve modelu hospodárenia založeného na spolupráci sa používa takmer výlučne tvar adjektíva *kolaboratívny* – *kolaboratívna ekonomika*.

Hoci uvedené príklady naznačujú, že najmä mladšia generácia pejoratívny význam slov *kolaborovať*, *kolaborácia* nepociťuje, v korpuse aj na internete nájdeme dostatok dokladov o tom, že mnohí používatelia slovenského jazyka tento význam poznajú a aktívne ho používajú (napr. *protifašistické vystúpenie Slovákov proti vlastnej kolaborujúcej vláde*; *SMK vytlačujú z vlády kolaborujúce strany, my sa chystáme Smer nahradiť, nie s ním kolaborovať*; *Je obvinený z kolaborácie s palestínskym hnutím*).

Podobne ako spojenie *zdieľaná ekonomika*, aj výraz *kolaboratívna ekonomika* prijímajú používatelia slovenského jazyka rozlične, niektorí ho striktnie odmietajú, iní ho považujú v súvislosti s názvom nového typu ekonomiky len za ďalšie prevzatie, ktoré u nich nevyvoláva žiadne asociácie s pejoratívnym významom. Zrejme až čas ukáže, ktoré zo spojení sa terminologicky ustáli, resp. či obe spojenia nenahradí nejaké ďalšie, čo pri širokej a premenlivej variete názvov ekonomiky založenej na spolupráci jednotlivých subjektov v angličtine aj v iných jazykoch nemožno vylúčiť.

Pri hľadaní vhodnej alternatívy sme na internete našli aj výraz *ekonomika spolupráce* zodpovedajúci spisovnej slovenčine, ktorý významovou priezračnosťou, systémovosťou i stručnosťou (v porovnaní napr. so spojením *ekonomika založená na spolupráci*) spĺňa základné požiadavky na odbornú terminológiu. Jeho výskyt je však minimálny (3 zdroje informujúce o odbornej diskusii s názvom *Konkurenčná ekonomika vs ekonomika spolupráce*).

Katarína Kálmánová

Priezviská Kýška a Kiska

Priezviská *Kýška* a *Kiska* nie sú svojou formou, ale ani pôvodom také blízke, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať.

Slovo *kýška* „kyslé, skvasené (skysnuté) mlieko“ sa v spisovnej slovenčine pokladá za regionalizmus (krajové slovo). Podľa Slovníka slovenských nárečí sa toto slovo vyskytuje na strednom a západnom Slovensku na území bývalej Liptovskej, Oravskej, Turčianskej a Trenčianskej stolice (*kýška/kyška*), známe je aj z horných Kysúc (podľa informácie A. Ramšákovvej z goralského nárečia obce Skalité dokonca v podobe *kyska* s výslovnosťou [kiska]). Slovník šarišských nárečí ho však zachytáva aj zo stredného Šariša. Vyskytuje sa aj v susedných českých nárečiach na Morave a v Sliezsku (*kýška/kyška, kéška*), v poľských nárečiach len na priľahlom území poľskej časti Sliezska (*kiszka* [kiška]).

Slovo *kyška* s významom „črevo z ošípanej“ nie je súčasťou spisovného jazyka, v Slovníku slovenských nárečí sa lokalizuje na územie Šariša (aj podľa monografie o nárečí Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese a slovníka šarišských nárečí, kde sa spomína aj slovné spojenie *dupna kiška* „hrubé črevo“). V slovníku goralského nárečia (z hornej Oravy) od M. Grigela sa na internete slovo *kyška* uvádza s významom „jaternica“. V goralských nárečiach na Spiši sa po zmene tupej sykavky na ostrú (*š* → *s* – tzv. mazurenie) vyslovuje ako *kiska*. Mazurenie sa z poľského jazykového prostredia dostalo do goralských oblastí na Slovensku v spišskom Zamagurí, na hornej Orave a na okraji horných Kysúc. Slovo *kyška* (pl. *kyšky* „črevá“) sa vyskytuje na Slovensku aj v rusínskych nárečiach.

V Historickom slovníku slovenského jazyka sa slová *kýška* aj *kyška* dokladajú z roku 1763 z Kamaldulského slovníka: *schistum: sedle mleko, kysska; intestinum rectum: kiska ostatny; lactes: teňká kysska, úzké strewa; interanea: čřewa, strewa, wnitrnosti, kysska, krússkj*. Latinsko-slovenský Kamaldulský slovník vznikol v kamaldulskom (predtým kartuziánskom) Červenom kláštore v Lechnici.

V Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny sa uvádza, že novšie výskumy východiska „kyslý“ a „črevo“ usúvzťahujú (heslá *kešeňa* a *kyslý*). Uvedené slová a významy sú známe aj z poľštiny, poľské slovo *kiszka*

(čítať kiška) s významom „skysnuté mlieko“ sa vyskytuje (ako sa tu už spomenulo) iba v sliezskych nárečiach.

Priezvisko *Kýška* má na Slovensku viac ako 70 rodín, priezviská *Kyška/Kiška* viac ako 230 rodín (najviac *Kýška* v Starej Turej 24, *Kyška* v Žiline 35). Priezvisko *Kiska* má asi 60 rodín, vyskytuje sa na východnom Slovensku, najmä na Spiši v Poprade a okolí. Sú to priezviská prezývkevého charakteru. K nim možno priradiť aj priezviská „synovského typu“ (= pre synov) *Kyščík* (5) a *Kiščík* (4), ktoré sú známe z územia stredného a západného Slovenska. Priezviská typu *Kyška/Kiška* môžu mať rozličnú motiváciu podľa oblasti, v ktorej vznikli. Motivácia na strednom a na západnom Slovensku mohla vychádzať napr. z bledej farby pokožky alebo vlasov (*kýška*), na území východného Slovenska z podoby tela, postavy (*kyška*), možno si domýšľať aj ďalšie motivácie podľa iných vlastností. Priezviská *Kišák/Kišak* (34), *Kiššák/Kiššak* (28), *Kišík/Kišik* (41), ktoré sa vyskytujú najmä na území Spiša, pravdepodobne svojím pôvodom s priezviskami *Kyška/Kiska* nesúvisia.

V Poľsku má priezvisko *Kiszka* [kiška] podľa internetových údajov 3 046 mužov, najčastejšie sa vyskytuje v okolí Katovie (547) a Krakova (394), nárečová podoba s tzv. mazurením iba ojedinele (*Kiska* 9). V Historicko-etymologickom slovníku poľských priezvisk od K. Rymuta sa tiež uvádza ako východisko priezviska *Kiszka* apelatívum *kiszka* a jeho významy „črevo“, „druh údeniny“, bez bližšieho určenia nárečia výskytu pripomína aj význam „kyslé, skysnuté mlieko“.

Z mozaiky všetkých týchto faktov a údajov možno teda podľa miesta vzniku a jeho nárečia určiť, z ktorých východísk a v akom nárečovom prostredí konkrétne podoby týchto priezvisk vznikli.

Milan Majtán

SPRÁVY A POSUDKY

Henrich Bartek v slovenskej jazykovede a kultúre

Na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa 22. marca 2017 konala vedecká konferencia s názvom *Henrich Bartek v slovenskej jazykovede a kultúre* pri príležitosti dvoch jubileí tohto významného slovenského jazykovedca – 110. výročia narodenia (1907) a 30. výročia úmrtia (1986). Príspevky z konferencie vyšli v roku 2017 v zborníku s rovnakým názvom, ktorý pripravili jazykovedec Ján Kačala a historik Jozef M. Rydlo. V úvodnom slove Ján Kačala spomenul, že Henricha Bartka zaslúžene zaradujeme do zakladateľskej generácie slovenských jazykovedcov, a uviedol, že (súčasní slovenskí jazykovedci) „si uvedomujú svoju ľudskú, mravnú aj odbornú povinnosť starať sa o vedecké, kodifikačné a jazykovovýchovné dedičstvo svojich predchodcov vo vednom odbore a ďalej budovať chrám slovenskej jazykovedy aj na základoch a v duchu tohto dedičstva“.

Príspevky v zborníku sú rozdelené na tri tematické okruhy z obdobia života a tvorby Henricha Bartka, a to: 1. *Osobnosť Henricha Bartka a jeho kultúrno-politická angažovanosť*, 2. *Henrich Bartek ako jazykovedec a kodifikátor spisovnej slovenčiny* a 3. *Život a dielo Henricha Bartka v exile*.

V prvom príspevku *Henrich Bartek známy a neznámy. K 110. výročiu narodenia slovenského jazykovedca a kultúrneho pracovníka* Pavol Parenička pripomína životopis jazykovedca, spomína jeho lektorstvo, činnosť v Matici slovenskej, redaktorstvo v časopise Slovenská reč, prácu na Pravidlách slovenského pravopisu, publicistickú činnosť a prácu v exile.

Róbert Letz v príspevku *Verejné angažovanie sa Henricha Bartka s osobitným zreteľom na jeho aktivity vo Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov* v úvode opisuje Bartkovo pôsobenie v Matici slovenskej, jeho účasť na kongrese slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach a iné verejné prednášky venované spisovnej slovenčine. H. Bartek viedol kurzy spisovnej slovenčiny, ktoré boli veľmi obľúbené, v sále kina Liga v Národnom

dome Slovenskej ligy v Bratislave. Autor spomína i polemiku H. Bartka s D. Rapantom o Pravidlách slovenského pravopisu (ďalej PSP) v denníku Slováč. Začiatkom apríla 1939 vláda rozhodla o vzniku ústavu pre zahraničných Slovákov pod názvom Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, ktorá vydala celkovo päť knižných diel. H. Bartek sa vo vedeckej spoločnosti zameriaval na problematiku Moravského Slovenska, vystupoval na rôznych verejných akciách a okrem jazykovednej činnosti sa venoval i písaniu článkov pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Vznikol časopis *Náš národ*, ktorý riešil otázky Slovákov žijúcich v zahraničí, prispieval doň aj H. Bartek.

Matičným rokom H. Bartka sa venuje Jana Žumárová. V úvode spomína spolky, ktoré v Turčianskom Sv. Martine v tomto období vznikli, zamerala sa i na Ústredie slovenských ochotníckych divadiel a Ústrednú maticu divadelných ochotníkov československých. Ďalej opisuje Bartkovo zvolenie do komisie pre revíziu PSP z roku 1931, jeho prácu v časopise Slovenská reč, činnosť pomocného redaktora jazykovednej časti Zborníka Matice slovenskej, ako aj príspevky pre košickú odbočku Československého rozhlasu.

Július Lomenčík sa v príspevku zaoberá doteraz menej známou témou v súvislosti s Henrichom Bartkom, a to ochotníckym divadelníctvom. Postavu tohto významného slovenského jazykovedca si totiž spájame predovšetkým s PSP z roku 1939, cenzurovaním PSP z roku 1931 a redigovaním časopisu Slovenská reč, ako aj s exilovými prácami. J. Lomenčík rovnako ako J. Žumárová spomína Ústredie slovenských ochotníckych divadiel, kde mal H. Bartek za úlohu dohliadať na jazykovú stránku predstavení, najmä na zlepšovanie javiskovej reči, pretože väčšina hercov rozprávala nárečím. Z hľadiska spisovnej slovenčiny považoval za dôležitú výslovnosť, prízvuk a nepoužívanie cudzích slov.

V druhej sekcii zborníka sa nachádza deväť príspevkov tematicky zameraných na Bartkovo jazykovedné dielo a kodifikáciu spisovnej slovenčiny. Túto časť otvára článok Ivora Ripku, ktorý sa venuje problémom periodizácie praslovančiny podľa H. Bartka. Všetky slovanské jazyky sa vyvinuli zo spoločného prajazyka – praslovančiny. Pri periodizácii praslovančiny bolo podľa Bartka dôležité stanoviť dátum poslednej spoločnej zmeny vo všetkých slovanských nárečiach. H. Bartek pozitívne hodnotil teórie jazykovedcov, ktorí sa koniec praslovankej doby usilovali vymedziť jazykovednými dôvodmi. Za základ pre chronológiu praslovančiny považoval zánik jerov a ich vokalizáciu. Bartek hodnotil praslovančinu ako živý jazyk.

O Bartkovom jazykovednom úsilí formovať slovenský literárny jazyk na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia informuje príspevok J. Kačalu. Venuje sa rozsiahlej publikačnej činnosti H. Bartka v Slovenskej reči a v Eláne. Autor vychádza z Bartkovej state Oživenie literárnej reči slovenskej, v ktorej sa vyjadril o odcudzovaní sa literárnej reči vo vzťahu k ľudovej. H. Bartkovi najviac prekážalo nadmerné používanie cudzích slov, čo ohodnotil ako stav úpadku literárnej reči. Na túto stať kriticky reagoval Ľ. Novák, ale Henrich Bartek svoje pôvodné stanovisko bránil.

Polemikou Henricha Bartka a Jána Stanislava o kultivovaní spisovnej slovenčiny sa zaoberá Juraj Glovňa. Autor uvádza, čo týchto dvoch významných slovenských jazykovedcov spája, a naopak – čo ich rozdeľuje, čím sú odlišní. Analyzuje Bartkovo hodnotenie Stanislavovej štúdie Spisovný jazyk slovenský ako nedôslednej a útržkovitej.

Ľubomír Kralčák nás v príspevku oboznamuje s Henrichom Bartkom a jeho teóriou spisovného jazyka v tridsiatych rokoch 20. storočia. Svoj príspevok rozdelil do troch statí: 1. Vydanie prvých Pravidiel slovenského pravopisu, 2. Teória jazykovej kultúry Pražského lingvistického krúžku a 3. Bartkova koncepcia. Ľ. Kralčák vysvetľuje Bartkov postoj k dobrému autorovi a k ľudovej reči, hodnotenie kritérií jazykovej správnosti podľa H. Bartka uzatvára jeho vlastným zhrnutím: „Najistejšou oporou pre jazykovú správnosť je zhoda jazykového citu s dobrými autormi, so živou rečou ľudu a jazykovou históriou.“

Kritériá spisovnosti a Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1939 analyzuje Martina Kopecká, pričom vychádza z kodifikácie, ktorá je nástrojom kultivácie spisovného jazyka. V príspevku spomína PSP z roku 1931, Slovenskú reč, ktorá vychádzala z puristických zásad, a pokračuje Pravidlami slovenského pravopisu z roku 1939, 1940 a 1953, hodnotiac ich kodifikačné úpravy.

V štúdií *Návrh Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1939 a jeho osudy* sa Pavol Žigo zameriava na aktivity H. Bartka po vydaní PSP v roku 1931, o. i. podrobne komentuje Bartkovu recenziu tohto diela. Cituje aj jeho korešpondenciu s predstaviteľmi Matice slovenskej, ktorá vhodne ilustruje zložitú spoločensko-politickú situáciu i Bartkove osobnostné črty. P. Žigo detailne porovnal súbor Bartkových návrhov na nové PSP s realitou v PSP z roku 1940 a na záver konštatuje, že neskorší vývin ukázal opodstatnenosť Bartkovej koncepcie.

Eva Tibenská sa vo svojom referáte *Morfologické dvojtvary vo svetle Bartkovho prístupu* zamerala na niektoré skupiny dvojtvarov, ako napr. no-

minatív plurálu životných substantív mužského rodu s príponami *-i/-ovia*, genitív plurálu ženských substantív so systémovou vloženou krátkou samohláskou *o* po predchádzajúcej dlhej slabike (*čšašničok, mandarínok*), lokál singuláru pri slovách *uhlomer, oddiel, Prior, teplomer, kotol* a zmeny skloňovacích typov substantív mužského rodu vyvolané použitím životných substantív na pomenovanie neživých javov a naopak.

Jaromír Krško sa v príspevku *Jazykovedné názory H. Bartka na problematiku vlastných mien* zaoberá Bartkovým postojom k tvoreniu názvov etnických skupín, k písaniu priezvisk cudzieho pôvodu, k prechyl'ovaniu priezvisk u žien či tvoreniu ženských podstatných mien (katojkoným) aj k označeniu administratívnych celkov pomocou prípony *-ko*.

Bartkovo dielo *Správna výslovnosť slovenská* z roku 1944 sa stalo témou príspevku Renáty Hlavatej. Zdôraznila v ňom, že pre Bartka bola dôležitá čistota slovenského jazyka. V záujme lepšej prehľadnosti Bartek zahrnul do svojej publikácie štyri okruhy – zásady správnej výslovnosti; výslovnosť hlások, slov a viet; ľubozvučnosť slovenčiny a výslovnostný slovník. Autorka rozoberá tieto okruhy, opierajúc sa o početné príklady.

Súbor štúdií uzatvára príspevok Jozefa M. Rydla *Osudy „otca modernej slovenčiny“ Henricha Bartka v dobrovoľnom vyhnanstve*, ktorý sa začína citátom H. Bartka: „Niet národa, ktorý by si tak málo ctil vlastný spisovný jazyk, ako Slováci.“ V úvode si autor kladie základnú otázku, čo donútilo odísť H. Bartka do exilu, a ďalej konštatuje, že zrekonštruovať životné osudy Bartka po jeho odchode zo Slovenska je dnes priam nemožné. V ďalšej časti príspevku J. M. Rydlo približuje prostredníctvom spomienok rôznych autorov na H. Bartka jeho strastiplné životné cesty (Rím – Nemecko – Rakúsko – Nemecko).

Zborník z konferencie o Henrichovi Bartkovi predkladá ucelený súbor statí venovaných vedeckému, kultúrnopolitickému, kodifikačnému, organizátor-skému a vydavateľskému dielu tohto významného slovenského jazykovedca. V závere zborníka sa nachádza resumé v slovenskom, nemeckom, vo francúzskom, v talianskom, ruskom i anglickom jazyku a príloha, ktorá obsahuje súpis prameňov a písomností H. Bartka nachádzajúcich sa vo fondoch slovenských archívov (Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice a Archívu Matice slovenskej).

Ivana Klabníková

SPYTOVALI STE SA

Akého rodu je názov *Gecel'*? – Do jazykovej poradne sme dostali otázku: *Potrebovala by som pomoc s určením rodu podstatného mena Gecel'. Pôvodne to bola zemianska osada na Orave, ktorá bola neskôr pričlenená k dedine Oravská Poruba. Pripravuje sa nová publikácia a autor v nej používa slovo Gecel' v mužskom rode, hoci pokojne by to slovo mohlo byť aj ženského rodu. Prosím, mohli by ste zistiť, ktorý rod je správny? Je správne písať slovo Gäcel' s ä alebo môžem použiť formu s e?*

Otázky týkajúce sa rodového zaradenia geografických názvov nie sú v jazykovoporadenskej praxi nezvyčajné, no vo väčšine prípadov ide o cudzie názvy z územia mimo Slovenskej republiky. Na Slovensku sa však tiež nájdu také pomenovania, ktoré vzhľadom na svoje zakončenie v základnom tvare (na spoluhlásku) by mohli byť substantívami ženského aj mužského rodu a takto dvojako sa aj používajú. Ak ide o názvy obcí alebo niektorých častí obcí, odpoveď väčšinou môžeme nájsť v slovníkoch – v Pravidlách slovenského pravopisu, v prvých troch zväzkoch Slovníka súčasného slovenského jazyka alebo v šiestom zväzku Slovníka slovenského jazyka. Rod názvov menších sídelných jednotiek, ktoré nie sú samostatnými administratívnymi časťami, napr. osád, majerov, samôt, miestnych častí či rekreačných stredísk, prípadne iných geografických objektov, napr. vrchov, sa však v bežných lexikografických dielach neuvádza. V takých prípadoch je vhodné oprieť sa o miestny úzus, ktorý si v súčasnosti môžeme overiť vďaka internetu na webových stránkach slovenských obcí. Na webovej stránke Oravskej Poruby www.oravskaporuba.sk v časti venovanej histórii dediny sa môžeme presvedčiť, že názov *Gecel'* sa tu používa v oboch rodoch: (v mužskom rode) ... keď si Elek Čaplovič vzal za manželku Teréziu Bajči z Gecel'a..., Obyvatelia Poruby, Zábřeže a Gecel'a..., Deti z Poruby, Zábřeže a Gecel'a..., občania Poruby-Gecel'a..., (v ženskom rode) Zemepán Poruby, Zábřeže a Gecele...; *Gecel'* zostala zemianskym majetkom... Ako vidno, ani miestny úzus nemusí byť jednotný, pravdepodobne takto variantne názov používajú aj obyvatelia obce. Z iného zdroja, z rekreačnej oblasti *Gäcel'* nachádzajúcej

sa priamo v danej časti obce, máme potvrdené, že sa tam názov používa v mužskom rode. V starších prameňoch sa názov *Gecel'* spomína v publikácii Andreja Kavuliaka Historický miestopis Oravy (Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1955, s. 92), kde sa vo výklade o histórii obce skloňuje tento názov ako podstatné meno ženského rodu (dva doklady): ... *a bola dlhé stáročia v držbe Gecele; Gabriel Bajcsy z Geczele*. Naproti tomu Anton Habovštiak v Oravských povestiach (Bratislava: Tatran 1978; doklady sme vybrali pomocou nástroja Sketch Engine z korpusu Omnia Slovaca III Maior /18.01/) používal názov ako podstatné meno mužského rodu: *Kráľ Matej sa vtedy už ponáhlal ku Gecelu...; A tak dievča nakoniec odišlo do Gecel'a k zemianke slúžiť!...; Ešte v ten rok vracala sa raz z Veľkej Vsi do Gecel'a a chcela si cestu skrátiť*.

Keďže staršie ani súčasné doklady používania názvu *Gecel'* nám nedali na otázku rodového zaradenia názvu jednoznačnú odpoveď, nemôžeme pri ňom vylúčiť mužský ani ženský rod. Predpokladáme však, že autor pripravovanej knihy o obci pozná miestne prostredie, preto jeho rozhodnutie používať názov v mužskom rode možno akceptovať. V takom prípade sa slovo *Gecel'* skloňuje podľa vzoru *stroj* a v nepriamych pádoch má tieto tvary: *z Gecel'a, ku Gecelu, (poznám) Gecel', o Geceli, za Gecel'om*.

Na záver doplníme, že popri podobe *Gecel'* sa môžeme stretnúť aj s podobou *Gäcel'* vychádzajúcou z nárečia, ktorá sa podľa webových stránok www.kemptilia.sk používa v názve autokempingu. V texte publikácie však v súvislosti s pomenovaním miestnej časti odporúčame používať štandardizovanú podobu *Gecel'*.

Iveta Vančová

Temnosmrečinský alebo temnosmrečiansky? – Pisateľka Ľ. R. sa informovala v jazykovej poradni, aký je správny tvar prídavného mena od názvu *Temné smrečiny*, ktorým sa označuje uzáver Kôprovej doliny vo Vysokých Tatrách. V rozličných prameňoch nachádza názvy *Temnosmrečinská dolina* aj *Temnosmrečianska dolina*.

Ak by sme sa pri odpovedi mali oprieť o jazykovú prax, v zhode s pisateľkou nájdeme v internetovom vyhľadávači Google aj v korpuse Omnia Slovaca II Maior (17.08) doklady na obe prídavné mená. Podoba *temnosmrečinský* sa v korpuse (na webových stránkach turistických a horolezeckých sprievodcov alebo v časopisoch Kráasy Slovenska, Tatry a Slovensko) vyskytuje ako súčasť vlastných mien *Temnosmrečinská dolina*, *Nižné Temnosmrečinské pleso*, *Vyšné Temnosmrečinské pleso*, *Temnosmrečinský potok*, *Temnosmrečinské sedlo* 289-krát, adjektívum *temnosmrečiansky* nachádzame v rovnakých spojeniach 105-krát.

Kľúčom na určenie správneho prídavného mena od pomnožného názvu lesa *Temné smrečiny* (v katastrálnom území Štrbské Pleso) je slovotvorný princíp. Prídavné meno *temnosmrečinský* je utvorené príponou *-ský*, adjektívum *temnosmrečiansky* príponou *-iansky*. Príponou *-iansky* sa odvodzujú prídavné mená od miestnych názvov s koncovou príponou *-any*, ktorých základ je zakončený na mäkkú spoluhlásku (s výnimkou spoluhlásky *j*, po ktorej nasleduje prípona *-anský*: *Vojany* – *vojanský*) a posledná slabika v základe je krátka, napr. *Smrečany* – *smrečiansky*, *Kľačany* – *kľačiansky*, *Orešany* – *orešiansky*, *Brodzany* – *brodziansky*. V geografickom názve *Temné smrečiny* je však na konci druhej časti názvu prípona *-iny* a od takto zakončených názvov sa prídavné mená tvoria príponou *-ský*: *Temné smrečin-y* + *-ský* → *temnosmrečinský*. Rovnako boli utvorené prídavné mená *pieninský* (z názvu pohoria *Pieniny*) či *leštinský*, *brezinský*, *čabinský* (z názvov obcí *Leštiny*, *Breziny*, *Čabiny*). Keby bol slovný základ zakončený na dlhú slabiku, prípona *-ský* by sa skrátila na *-sky*, napr. *Malatíny* – *malatínsky*, *Filipíny* – *filiínsky*.

Od miestneho názvu *Temné smrečiny* je odvodené zložené prídavné meno *temnosmrečinský*, ktoré sa stalo súčasťou štandardizovaných zemepisných názvov *Temnosmrečinská dolina*, *Nižné Temnosmrečinské pleso*, *Vyšné Temnosmrečinské pleso* a *Temnosmrečinský potok*.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (51)

patrón¹ -na pl. N -ní m. <lat.> **1.** ▶ kto preberá, prebral nad niekým, nad niečím záštitu, ochranu, kto prejavuje podporu (morálnu, materiálnu a pod.); inštitúcia, ktorá nesie nad niečím patronát, priaznivec, ochranca, podporovateľ: *nezisková organizácia sa stala patrónom projektu, výstavy; hlavným patrónom charitatívneho behu bol úspešný olympionik; Deň sa skončil rozlúčkou s patrónom výpravy.* [V. Krupa]; *Písmo [N v signatúre GN na tehlovej dlážke] by malo označovať meno svetského patróna, ktorý financoval prestavbu kostola.* [Sme 2009]

2. ▶ (v našej kultúre najmä v kresťanstve) svätá osoba, svätec ako ochranca jednotlivých ľudí, kostola (jemu zasväteného), povolání, krajín a pod.: *nebeský p.; p. chrámu, farnosti; socha patróna obce; sviatok patrónov Nitrianskej diecézy sv. Andreja Svorada a Beňadika; 25. mája je oslava svätého Urbana, patróna vinárov a vinohradníkov; hasiči majú svojho patróna – svätého Floriána; pomodliť sa k svojmu patrónovi; uctievať svojho patróna; Dejinná misia solúnskych bratov Konštantína Filozofa a Metoda mala takú inšpiračnú silu, že ich Vatikán vyhlásil za patrónov Európy.* [HN 2002]

3. cirk., hist. ▶ (v katolíckej cirkvi) osoba (obyč. zakladateľ), ktorej prináleží ochrana kostola a právo rozhodovať o výbere kňaza v danej farnosti

4. hist. ▶ (v starovekom Ríme) ochranca prepustených otrokov, neplnoprávných osôb a pod.

5. hist. ▶ (v stredoveku) kto vlastnil pôdu podľa princípu právnej zvrchovanosti nad územím a poddanými

▣ fraz. *čudný/divný/zvláštny patrón* čudák; *nudný patrón* o nudnom člo-

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).*

veku; *bez patróna ani do neba neprídeš* bez podpory vplyvnej osoby sa nedá nič dosiahnuť

▣ **patrónka** -ky -nok ž. k 1 – 2: *Sedembolestná Panna Mária – p. Slovenska; svätá Barbora, p. baníkov; Diana, v rímskej mytológii bohýňa lovu a p. poľovníkov; opraviť kaplnku patrónky mesta; naša babka je p. celej rodiny; Už dvesto rokov ľud na toto miesto chodí, // prosbičky patrónke kladie na hladké schody.*

[B. Belák]

patrón² -na pl. N -ny m. ⟨nem. < fr.⟩ hovor. **1.** ► zahrotený, obyč. kovový kužeľovitý predmet, nábojnica (puzdro náboja s rozbuškou) a projektil (gulka al. broky), náboj do strelnej zbrane; syn. patróna: *slepý p. bez strely* (projektilu) na cvičnú al. športovú streľbu; *ostré patróny* so strelou (projektilom) s ničivým trhavým al. trieštivým účinkom na zasiahnutý cieľ; *pištol' na plynové patróny*; *výroba patrónov*; *vystrieľať (si) všetky patróny* ➤ i fraz.; *Dve či tri vyobliekané paničky hodili v ústrety vojakom kvety a pár detí drankalo od nich prázdne patróny.* [P. Jaroš]

2. ► čo tvarom, veľkosťou, funkciou a pod. pripomína nábojnicu, patróna: *kyslíkový p. bombička s kyslíkom; náhradné patróny do vodných filtrov; poistkový keramický p. vymeniteľná časť zásuvnej poistky, vložka; tavné patróny* lepidlo vo forme tyčiniek, ktoré sa roztavuje pomocou elektrickej pištole

▣ fraz. *slepý ako patrón* a) slabo vidiaci al. úplne nevidiaci b) celkom nevšímavý; *vystrieľať [si] všetky patróny* použiť všetky (rezervné) prostriedky, argumenty a pod.

▣ **patrónik** -ka pl. N -ky m. zdob.: *trafiť vrabca jedným patrónikom*

patróna -ny patrón ž. ⟨nem. < fr.⟩ **1.** tech. ► trhavinová náplň vložená do nejakého telesa al. k nemu pripevnená s cieľom spôsobiť pri výbuchu jeho deštrukciu, roztrhnutie al. úplné zničenie, nálož: *dynamitová p. naplnená dynamitom; zápalná p.; nevybuchnutá p.*

2. tech. ► náplň prístroja al. zariadenia a pod., ktorá v ňom má určitú funkciu: *filtračná p.* určená na filtráciu vody vo filtračnej kanvici; *poistková p.* vymeniteľná časť zásuvnej poistky, ktorá obsahuje tavný vodič, kremičitý piesok na uhasenie oblúka a terčik a ktorá sa zasúva do poistkového spodku, vložka; *vykurovací p.*; *tlačový p. na výtlačný plyn prenosného hasiaceho prístroja*; *zariadenie s nízkoprietokovou patrónou*; *tabaková p.* stlačený tabak do elektrickej cigarety

3. hovor. ► zahrotený, obyč. kovový kužeľovitý predmet, nábojnica (puzdro náboja s rozbuškou) a projektil (gulka al. broky), náboj do strelnej zbrane;

syn. patrón²: *ostré, slepé patróny*; iron. *Dalo by sa povedať, že neraz bojujeme za svetový mier až do posledného muža a poslednej patróny*. [PaR 2009] veľmi dôsledne

patronácia, zried. **patronancia** -ie ž. <lat.> **1.** hist. ► poskytovanie ochrany, nejakých záruk a súčasne rozhodovacia moc zo strany patróna¹, ochrana, patronát, patrónstvo nad niečím, nad niekým: *kráľovstvo pod patronáciou pápežskej kúrie*; *Najskôr sa [Valašsko] stalo súčasťou Bulharskej ríše, krátko po vzniku Uhorského kráľovstva sa dostalo pod patronanciu uhorských kráľov*. [P. Dvořák]; *Pod ich [Thurzovcov] patronáciou na synode v Spišskom Podhradí r. 1614 vytvorila sa samostatná evanjelická cirkevná organizácia*. [KSI 1967]

2. kniž. ► poskytovanie sústavnej al. jednorazovej (morálnej, materiálnej, duchovnej a pod.) podpory, pomoci, garancia, záruka, patronát, patrónstvo nad niečím, nad niekým; syn. záštita: *súťaž sa uskutočnila pod patronáciou ministerstva školstva*; *film vznikol pod patronáciou režiséra Juraja Jakubiska pod vedením*

patronát -tu pl. N -ty m. <lat.> (i nad čím, nad kým) **1.** ► poskytovanie sústavnej al. jednorazovej (morálnej, materiálnej, duchovnej a pod.) podpory, pomoci, patrónstvo nad niečím, nad niekým, ochrana; funkcia, úloha patróna¹: *získať, držať odborný p. nad organizovaním* **3.** *ročníka súťaže o najlepšiu esej*; *koncert, ples sa uskutoční pod patronátom primátora mesta*; *čestný p. nad podujatím prevzal veľvyslanec SR*; *Ministerstvo vnútra SR má pod patronátom informačný systém registra fyzických osôb*; *škola pod patronátom svätej Alžbety*; *V roku 1982 nad mestom prevzalo patronát UNESCO*. [Cs 2010]; *Prijímajme patronáty nad vysadenou zeleňou, veďme našich mladých k citovému vzťahu k prírode*. [KSI 1986] dohliadajme, starajme sa

2. ► (za socializmu) forma politickej, kultúrnej, hospodárskej a pod. pomoci al. spolupráce medzi podnikmi, inštitúciami na základe uzavretých dohôd: *Rozrastá sa významné hnutie patronátov priemyselných závodov nad strojovými a traktorovými stanicami*. [Pd 1954]; *Profesionálne kolektívy hercov a iných pracovníkov umenia poskytujú ľudovej umeleckej tvorivosti pomoc vo forme patronátov*. [KŽ 1960]

3. hist. ► súhrn práv a povinností správcu, finančného podporovateľa (miestneho) kostola, školy, nemocnice a pod., úrad vykonávajúci toto právo; syn. patrónstvo: *člen patronátu*; *medzi oprávnenia patronátu patrilo právo na čestnú hrobku v kostole*; *Pod patronátom rímskokatolíckeho kostola vznikla v roku 1884 ďalšia, tzv. mníšska škola, ktorá mala aj detskú opatrovňu*. [V. Michalička];

Vďaka patronátu nezanikla kežmarská evanjelická škola v časoch protireformácie – mesto ju na príkaz panovníka prestalo podporovať. [N. Baráthová]

4. hist., cirk., práv. ► súhrn oprávnení určitej osoby obsadzovať pozície v hierarchickej cirkevnej štruktúre; právo panovníka rozhodovať o obsadení biskupského úradu, patronátne právo: *systém patronátu umožňoval kráľom riadiť takmer všetko*

5. trochu pejor. ► poskytovanie obyč. politickej ochrany a pomoci a z nej vyplývajúce isté záväzky (oddanosť, podriadenosť): *krajina je pod vojenským patronátom veľmoci; Tvrdí sa v nej [v správe k ratingu], že u nás sa rozšíril politický patronát nad ekonomikou.* [Sme 1997]

patronátny -na -ne príd. 1. ► vykonávajúci patronát, sústavnú al. jedno-razovú (morálnu, materiálnu, duchovnú a pod.) podporu, pomoc, patrónstvo nad niečím, nad niekým; súvisiaci s patronátom: *patronátne predajne výrobcu bielizne podnikové; firmy podporujúce patronátne sociálne inštitúcie a detské domovy; p. sviatok sviatkov patróna¹ al. patrónov¹ farnosti; patronátna starostlivosť spolku o bocianie hniezdo; ukončenie patronátnej pomoci obciam postihnutým povodňami; Slovenská republika sa stane patronátnou krajinou pre dohľad nad procesom demokratizácie v Tunisku.* [HN 2011] □ práv. *patronátne vyhlásenie písomný príslub jednej právnickej osoby v postavení patróna¹ inej právnickej osoby, ktorý sa vydáva banke pri poskytnutí úveru právnickej osobe, nad ktorou má patronát*

2. ► (za socializmu) súvisiaci s patronátom, formou politickej, kultúrnej, hospodárskej a pod. pomoci al. spolupráce medzi podnikmi, inštitúciami na základe uzavretých dohôd; týkajúci sa patronátu: *patronátna zmluva; patronátne závody, podniky; patronátne vzťahy; Na jednom z Dní učiteľov si vynútil, aby mohol s kapelou z patronátnej vojenskej posádky zaspievať baladickú pieseň Zoťali brezu.* [S. Rakús]

3. hist., cirk., práv. ► súvisiaci s patronátom, súhrnom práv a povinností správcu, finančného podporovateľa (miestneho) kostola, školy, nemocnice a pod.; syn. patronátsky: *patronátne právo právo osoby (obyč. zakladateľa) podieľať sa na správe kostola a rozhodovať o výbere kňaza v danej farnosti; právo panovníka rozhodovať o obsadení biskupského úradu; p. kostol; patronátne gymnázium; patronátna lavica osobitne vyčlenená lavica v kostole, určená pre patróna¹, obyč. zakladateľa kostola; členovia patronátneho výboru; plniť si svoje patronátne povinnosti*

patronátsky -ka -ke príd. star. hist. ► súvisiaci s patronátom, súhrnom práv a povinností správcu, finančného podporovateľa (miestneho) kostola, školy, nemocnice a pod.; syn. patronátny: *patronátske právo* právo osoby (obyč. zakladateľa) podieľať sa na správe kostola a rozhodovať o výbere kňaza v danej farnosti; právo panovníka rozhodovať o obsadení biskupského úradu; *patronátska lavica v kostole* vyčlenená pre patróna¹, obyč. zakladateľa kostola; *mať patronátske povinnosti*

patrónovať -nuje -nujú -nuj! -noval -nujúc -nujúci -novaný -novanie nedok. hovor. (koho, čo) ► poskytovať sústavnú al. jednorazovú (morálnu, materiálnu, duchovnú a pod.) podporu, pomoc, držať nad niečím, nad niekým patronát, byť patrónom¹ niečoho, niekoho: *minister patrónoval športovcov*; *Červený kríž patrónuje darcovstvo*; *súťaž detí v behu budú p. slovenskí olympionici*; *športový tím je patrónovaný chemickým koncernom*

patrónový -vá -vé príd. **1.** ► vzťahujúci sa na patrón², na patrónu, náboj do strelnej zbrane: *patrónová náplň*; *puška s patrónovým pásom* s pásom s nábojnicami; *patrónová tovareň*

2. tech. ► súvisiaci s patrónou, náplňou prístroja al. zariadenia: *p. filter do vysávača* kruhová súčiastka v tvare ozubeného kolesa umožňujúca vysávať mokré aj suché plochy; *patrónová poistka* zásuvková poistka s vymeniteľnou časťou obsahujúcou tavný vodič, kremičitý piesok na uhasenie oblúka a terčík a zasúvajúcou sa do poistkového spodku

patrónstvo -va s. (i nad čím, nad kým) **1.** ► poskytovanie sústavnej al. jednorazovej (morálnej, materiálnej, duchovnej a pod.) podpory, pomoci, patronát nad niečím; funkcia, úloha patróna¹, ochrana: *prijat' čestné p. nad komunitnou nadáciou*; *prevziať p. nad revitalizáciou areálu kúpaliska*; *Hlavným dôvodom jeho [Sira Sigmunda Sternberga, predsedu Medzinárodnej rady kresťanov a židov so sídlom v Londýne] návštevy bolo ponúknuť prezidentovi SR patrónstvo nad Spoločnosťou kresťanov a židov na Slovensku (SKŽS), ktorá vznikla v roku 1993.* [CN 1999]

2. ► (v našej kultúre najmä v kresťanstve) postavenie svätej osoby, svätca ako ochrancu jednotlivých ľudí, kostola (jemu zasväteného), povolání, krajín a pod., úloha patróna¹: *p. Sedembolestnej Panny Márie nad Slovenskom*; *p. sv. Kataríny nad mestom Kremnica*; *p. sv. Floriána nad hasičmi* mnohí odvodzujú z jeho mučeníckej smrti vo vode; *Pripisovalo sa mu [sv. Mikulášovi] patrónstvo – ochrana malých detí, rybárov, pltníkov i pastierov.* [NaS 2001]

3. hist. ► súhrn práv a povinností správcu, finančného podporovateľa (miestneho) kostola, školy, nemocnice a pod., úrad vykonávajúci toto právo; syn. *patronát*: *prevziať p. nad kostolíkom*; *zveriť p. nad chrámom vybranej rodine*; z titulu *patrónstva* sa rodina starala o školu a učiteľa; *projekt sa zameriava na modely patrónstva a donátorstva v 18. storočí*

patronymický -ká -ké príd. lingv. ► súvisiaci s patronymom, osobným menom, často priezviskom odvodeným od osobného mena otca, jeho zamestnania a pod.: *p. pôvod mena*; *patronymické priezvisko*; *patronymická prípona -ík* v priezvisku *Michalčík*; *p. systém pomenovania na Islande*

patronymum -nyma -ným s. <gr.> lingv. 1. ► osobné meno, často priezvisko odvodené od osobného mena otca, jeho zamestnania a pod., napr. *Pavlík*, *Kuchárek* (v slovenčine), *Petrov* (v ruštine), *Andersson* (syn Andersa vo švédčine), *Jónsson*, *Jónsdóttir* (syn Jónsa, dcéra Jónsa v islandčine): *niektoré priezviská vznikli z patroným*; *islandské patronymá sú utvorené z krstného mena otca pridaním komponentu -son pre synov a -dóttir pre dcéry*

2. ► (v trojčlennej pomenovacej sústave osôb najmä v ruskom a bulharskom prostredí) osobné meno odvodené od krstného mena otca a pripojené za rodné meno dieťaťa, otčestvo, napr. *Vladimir Ivanovič*, *Nataša Alexandrovna* (Vladimír, syn otca Ivana; Nataša, dcéra otca Alexandra v ruštine)

Typografické značky

- uvádza výklad
- ☐ lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

CN – Castrum Novum, Cs – Cestovateľ, HN – Hospodárske noviny, KSl – Krásy Slovenska, KŽ – Kultúrny život, NaS – Naša Senica, PaR – Poľovníctvo a rybárstvo, Pd – Pravda, Sme – Sme, SmN – Slovo medzi nami

Z WEBOVEJ PORADNE

Čítala som, že zvieracie prídavné mená nemajú príponu *-ačí, -ačia, -ačie*, iba *-ací, -acia, -acie*. Sú potom prídavné mená *zajačí, jazvečí, králičí, srnčí, kančí, vtáčí, slepačí a prasačí* správne? – Je pravda, že v slovenčine sa živočíšne prídavné mená (t. j. prídavné mená odvodené od zvieracích, resp. živočíšnych podstatných mien) tvoria príponou *-í (-ia, -ie)*, napr. *páv – páví, pes – psí, koza – kozí*, alebo príponou *-ací (-acia, -acie)*, napr. *zvíra – zvierací, teľa – teľací, jahňa – jahňací* aj *prasa – prasací*.

Prídavné mená *zajačí, jazvečí, králičí, srnčí, kančí, vtáčí, slepačí*, sú, samozrejme, spisovné výrazy, bežne sa používajú v jazykovej praxi a uvádzajú sa vo všetkých slovníkoch slovenského jazyka. Zo slovotvorného hľadiska však tieto prídavné mená nie sú utvorené príponou *-ačí* (taká sa pri tvorení živočíšnych prídavných mien naozaj nepoužíva), ale ide o príponu *-í*. Pred príponou *-í (-ia, -ie)* nastáva striedanie spoluhlások *c* a *k* so spoluhláskou *č*, napr. *zajac + í → zajačí, králik + í → králičí*, podobne aj *jazvec – jazvečí, srnec – srnčí, kanec – kančí, vták – vtáčí, rak – račí, chrobák – chrobačí, slimák – slimáci, straka – stračí, štika – štučí, korytnačka – korytnačí*. Príponou *-ací (-acia, -acie)* sa živočíšne prídavné mená tvoria napríklad v týchto prípadoch: *hus + ací → husací, myš + ací → myšací, jahňa + ací → jahňací*, takisto aj *kozľa – kozľací, kura – kurací, žaba – žabací* a rovnako aj *pras-a + ací → prasací*. Takéto tvorenie živočíšnych prídavných mien má oporu aj v slovenských nárečiach.

Podoba prídavného mena *prasačí* sa do jazykových prejavov niektorých používateľov slovenčiny dostala pod vplyvom češtiny (českého prídavného mena *prasečí*), resp. nevhodnou analógiou s prídavnými menami typu *zajačí* v 1. polovici 20. storočia. Porovnávať podobu *prasačí* s prídavnými menami typu *slepačí*, resp. *zajačí* nie je vhodné, lebo tu ide o rozličné odvodzovanie prípony. V kodifikačných príručkách platných v súčasnosti sa uvádza iba podoba prídavného mena *prasací*.

Aký rozdiel je medzi prídavnými menami *odborový* a *odborársky*? Ak sú *odborové zväzy*, prečo máme *odborárskych bossov*? – Prídavné meno *odborový* je odvodené od slova *odbory* vo význame „organizácia združujúca pracovníkov podľa pracovných oblastí“. Vyskytuje sa napr. v spojeniach *odborový zväz*, *odborová organizácia*, *odborový orgán*, *odborová centrála*, *odborové hnutie*, *odboroví pracovníci*, *odborový predák*, *odboroví funkcionári*. Prídavné meno *odborársky* je odvodené od slova *odborár*, ktoré má význam 1. člen odborovej organizácie, 2. pracovník odborových orgánov. Najčastejšie sa používa v spojeniach *odborárski predáci*, *odborárski bossovia*, *odborárski lídri*, *odborárska organizácia*, *odborárski funkcionári*, *odborárske požiadavky*, *odborárska práca*, *odborársky denník*, *odborárske zväzy*, *odborárska centrála*, *odborárske protesty*, *odborárske hnutie*. Z ukážok vidieť, že v spojení s niektorými slovami, napr. *predák*, *funkcionár*, *zväz*, *centrála*, *hnutie*, sa používajú obe prídavné mená, pretože významovo spolu súvisia (slovo *odborár* je odvodené od slova *odbory*). Takýto jav súbežnej spätateľnosti príbuzných prídavných mien nie je v jazyku ojedinelý, porov. slovné spojenia *banské/banícke mesto*, *banská/banícka škola*, *lesný/lesnícky traktor*, *cukrárske/cukrárenské výrobky*.

Prečo je v slovenčine slovo *dotazník*, keď slovo *dotaz* je nespisovné? Nemal by to byť *otázkovník* alebo *dopytovník*? Ako sa volajú osoby, ktoré vyplňajú *dotazník*? – Slovo českého pôvodu *dotaz* sa v súčasnej spisovnej slovenčine hodnotí ako nespisovné (jeho spisovné ekvivalenty sú *otázka*, *dopyt*). Nespisovné sú aj odvodené slová ako sloveso *dotazovať* a podstatné meno *dotazovateľ*. Miesto v našej slovnej zásobe si našlo iba pomenovanie tlačíva s otázkami v podobe *dotazník*, ktoré sa prevzalo do slovenčiny, keď bolo treba pomenovať nový typ tlačíva. Ak sa v danom období vyskytli návrhy na slovenské pomenovanie tlačíva v podobe *otázkovník* alebo *dopytovník*, neujali sa. Na internete sa však môžeme, hoci len ojedinele, stretnúť aj s týmito výrazmi, ktoré sú zo slovotvorného hľadiska správne utvorené. Slovo *dotazník* a súvisiace vzťahové prídavné meno *dotazníkový* sú spisovné, štylisticky neutrálne výrazy. Osoba, ktorá kladie otázky, je *opytovateľ* alebo *anketár*. Osoba, ktorej sa kladú otázky pri dotazníkovom prieskume, sa nazýva *respondent* alebo *opytovaný*, resp. *opytany*.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300